

नेपालमा आदिवासी महिलाको अधिकारको अवस्थाका सम्बन्धमा
महिला विरुद्ध हुने भेदभाव उन्मूलन सम्बन्धी समितिलाई
नेपालको छैठौँ आवधिक प्रतिवेदनका लागि बुझाएको

ध्यायाँ प्रतिवेदन

र

महिला विरुद्ध हुने भेदभाव सम्बन्धी समितिले
नेपालको छैठौँ आवधिक प्रतिवेदनमाथि दिएको

निष्कर्ष सुझाव

२०७८

राष्ट्रिय आदिवासी जनजाति महिला मञ्च (निफ)
राष्ट्रिय आदिवासी जनजाति महिला महासंघ (निफ)

कृति : नेपालमा आदिवासी महिलाको अधिकारको अवस्थाका सम्बन्धमा महिला विरुद्ध हुने भेद्भाव उन्मूलन सम्बन्धी समितिलाई नेपालको छैठौं आवधिक प्रतिवेदनका लागि बुझाएको छायाँ प्रतिवेदन
र
महिला विरुद्ध हुने भेद्भाव उन्मूलन सम्बन्धी समितिले नेपालको छैठौं आवधिक प्रतिवेदनमाथि दिएको निष्कर्ष सुझाव

प्रकाशक : राष्ट्रिय आदिवासी जनजाति महिला मञ्च (निफ)
राष्ट्रिय आदिवासी जनजाति महिला महासंघ (निफ)

प्रकाशन सहयोग : **IWGIA**

अनुवादक : डा. कृष्ण भट्टचन
अनुवाद सहयोगि : प्रतिमा गुरुङ
कमला थापा
यशो कान्ति भट्टचन

भाषा सम्पादक : शान्ति कुमारी राई

प्रकाशन मिति : वि.सं. २०७८ (ई.सं. २०२१)

प्रकाशन : ५०० प्रति

संस्करण : दोस्रो

कम्प्युटर/मुद्रण : सर्भदा प्रिन्टिङ सोलुसन प्रा.लि.
ज्वागल, ललितपुर

आभार

हामी आदिवासी जनजाति महिलाहरू लैङ्गिक, जातीय लगायतका विभेदहरूलाई अन्त्य गर्न दुई दशकभन्दा बढी अवधिदेखि आन्दोलनरत छौं । हामी आदिवासी भएकोले संविधान, कानून, नीति, नियम, योजना तथा कार्यक्रमहरूमा आत्मनिर्णय, स्वायत्तता, स्वःशासन, भूमि, भूभाग र स्रोतमा स्वामित्व र नियन्त्रण, प्रथाजन्य कानून र संस्थाहरू, मातृभाषा, स्वतन्त्र, अग्रिम जानकारी सहितको मञ्जुरी, आदिवासी ज्ञान लगायतका सामुहिक अधिकार र सामुहिक जीवन पद्धति प्रत्याभुत गर्न संघर्षरत छौं । हामी आदिवासी महिलाको अधिकार नेपालले अनुग्रहण/अनुमोदन गरेको आदिवासीको अधिकार सम्बन्धी संयुक्त राष्ट्रसंघको घोषणापत्र र अन्तर्राष्ट्रिय श्रम संगठनको महासन्धी नं १६९ अनुरूप हुनु पर्दछ भन्नेमा हामी दृढ छौं ।

हामी आदिवासी महिला पनि महिला भएकोले महिला विरुद्ध हुने सबै किसिमका भेदभावको अन्त्य गर्नका लागि पनि हामी आन्दोलनरत छौं । महिला भित्रको विविधतालाई स्वीकार्दै लैंगिक समानता र समताको आन्दोलनमा महिलाको समान सहभागिता र प्रभावकारी सहभागिता र प्रतिनिधित्वको लागि आरक्षण कोटाको माध्यमबाट शिक्षा, सार्वजनिक सेवाहरू र निर्णायक प्रक्रियामा पहुँच, महिला बेचबिखन र महिला विरुद्ध हिंसालाई अन्त्य गर्न, सिड कार्यान्वयन गर्न, सम्पत्तिमा समान अधिकार र स्रोत माथि समान पहुँच तथा नियन्त्रण आदिमा आफ्नो अधिकार संस्थागत गर्न हामी पनि आन्दोलनरत छौं । सिडले पनि आदिवासी महिलाको सामुहिक अधिकारलाई आत्मसात गर्नु पर्दछ र नेपालले सिडको अर्थपूर्ण कार्यान्वयन गर्नु पर्दछ भन्नेमा हामी दृढ छौं ।

साथै, राज्यले पछाडि पारेका दलित महिला, मुस्लिम महिला, मधेसी महिला लगायतका अल्पसंख्यक समूहका महिलाको अधिकार संविधान, कानून, नीति नियम, योजना तथा कार्यक्रमहरूमा सुनिश्चिता गरिनु पर्छ भनी निरन्तर रूपमा आवाज उठाउँदै आइरहेका छौं । सरकारले यी समूहहरूको निर्णय प्रक्रियामा सरकारको सबै तह र तप्काहरूमा समान समावेशीता सुनिश्चित गर्नु पर्दछ र यसलाई पूर्णता दिन ३३ प्रतिशत कोटामा यी समूहहरूको पनि प्रतिनिधित्व प्रत्याभुत गर्नुपर्दछ भन्नेमा पनि हामी दृढ छौं ।

आदिवासी महिलाको समग्र आन्दोलनको एउटा पाटोको रूपमा सन् २०११ मा राष्ट्रिय आदिवासी जनजाति महिला महासंघ र नेपालका आदिवासीहरूको मानव अधिकार सम्बन्धी वकिल समूह (लाहुरिनिप) ले फरेष्ट पिपुल्सको सहयोगमा सिड छायाँ प्रतिवेदन बुझाएको थियो भने सन् २०१८ मा राष्ट्रिय आदिवासी जनजाति महिला महासंघ (निफ), राष्ट्रिय आदिवासी जनजाति महिला मञ्च (निफ), राष्ट्रिय आदिवासी जनजाति अपांग महिला संघ, नेपाल (निडवान) र आदिवासी

महिला कानूनी सचेतना समूह (इन्वोल्व्याग) ले संयुक्त रुपमा सिड छायाँ प्रतिवेदन बुझाएको थियो । यो छायाँ प्रतिवेदन आदिवासी महिलाको लागि एउटा अमूल्य ऐतिहासिक दस्तावेज बन्न सफल भएको छ । यसबाट आदिवासी जनजाति महिलाहरू, सरोकारवाला संस्था, सरकार र संयुक्त राष्ट्र संघका साथै अन्य अन्तर्राष्ट्रिय साभेदार संस्थाहरू लाभान्वित भएका छन् ।

राष्ट्रिय आदिवासी जनजाति महिला महासंघले अन्तर्राष्ट्रिय आदिवासी महिला मञ्च (फिमी), विश्वको महिलाको मानव अधिकारको लागि कार्यरत अन्तर्राष्ट्रिय संस्था माद्रे, अन्तर्राष्ट्रिय अपांग संघ (ईडा), आदिवासी सवालमा कार्यरत अन्तर्राष्ट्रिय कार्य समूह (ईव्गीया) र समतामूलक न्याय र शान्तिको लागि कार्यरत गैर सरकारी संस्था (टेवा) बाट हामीले पाएको सहयोगको लागि कृतज्ञता व्यक्त गर्न चाहान्छौं ।

यस सिड छायाँ प्रतिवेदन तयार गर्नु भएकोमा यशो कान्ति भट्टचन र प्रतिमा गुरुडलाई विशेष धन्यवाद दिन चाहान्छौं । प्राविधिक सहयोग पुऱ्याउनु भएकोमा डा. कृष्ण भट्टचन र अधिवक्ता शंकर लिम्बुलाई पनि धन्यवाद ज्ञापन गर्न चाहान्छौं । प्रतिवेदनले उठान गरेको विषेश सवालहरूलाई संयुक्त राष्ट्र संघको मुख्यालयमा गई प्रस्तुत गर्न सहयोग गर्नुहुने यशो कान्ति भट्टचन, छिड चिप्पाभोटे लामा, र रेणु चौधरीप्रति हामी कृतज्ञ छौं । प्रतिवेदन र निष्कर्ष सुभाब प्रतिवेदनलाई नेपाली भाषामा अनुवाद गरी सहयोग प्रदान गर्नु भएकोमा डा. कृष्ण भट्टचनलाई विशेष धन्यवाद दिन चाहान्छौं । अन्तमा कार्यकारी निर्देशक कमला थापालाई सिड छायाँ प्रतिवेदनको मस्यौदालाई परिमार्जन गर्ने लगायतका सहयोगका लागि तथा लेखा तथा प्रशासन अधिकृत मिना लामा लगायत आदिवासी जनजाति महिला महासंघ (निफ), राष्ट्रिय आदिवासी जनजाति महिला मञ्च (निफ), राष्ट्रिय आदिवासी, जनजाति अपांग महिला संघ, नेपाल (निडवान), आदिवासी महिला कानूनी सचेतना समूह (इन्वोल्व्याग) र निफ (महासंघ) सँग आवद्ध रहेको ४३ वटा आदिवासी जनजाति संस्थाका सम्पूर्ण परिवारलाई उहाँहरूको सहयोग र योगदानको लागि धन्यवाद दिन चाहान्छौं ।

सिड समितिलाई र विशेष गरी सिड समितिका सबै सदस्यहरू र बिशेष गरी बन्दना राणा र ग्लाडिश अकोष्टाले गर्नु भएको सहयोग र निष्कर्ष सुभाबको लागि हामी हार्दिक धन्यवाद दिन चाहान्छौं ।

यो प्रकाशनले नेपालको आदिवासी जनजाति महिलालाई सिडको निष्कर्ष सुभाबहरू स्थानीय, प्रदेश र संघीय तहहरूमा अर्थपूर्ण कार्यान्वयनका लागि दवाव दिन सहयोग गर्नेछ र राज्य

पक्षले आदिवासी महिलाको अधिकारलाई सिडको निष्कर्ष सुझाव अनुसार प्रत्याभुत गर्ने दायित्वबाट बिमुख हुने छैन भन्नेमा हामी विश्वस्त छौं । सिडको निष्कर्ष सुझावहरू यथासिघ्र कार्यान्वयनका लागि राज्य पक्षलाई अनुरोध गर्न चाहान्छौं ।

धन्यवाद ।

- चिनीमाया माझी** - अध्यक्ष, राष्ट्रिय आदिवासी जनजाति महिला महासंघ (निफ)
सुनि लामा - अध्यक्ष, राष्ट्रिय आदिवासी जनजाति महिला मञ्च (निफ)
प्रतिमा गुरुड - अध्यक्ष, राष्ट्रिय आदिवासी जनजाति अपांग महिला संघ, नेपाल (निडवान)
शारदा सुब्बा - अध्यक्ष, आदिवासी महिला कानूनी सचेतना समूह (इन्वोल्याग)

पुस २०७८

बिषय-बस्तु

१. नेपालमा आदिवासी महिलाको अधिकारको अवस्थाका सम्बन्धमा महिला विरुद्ध हुने भेदभाव उन्मूलन सम्बन्धी समितिलाई नेपालको छैठौं आवधिक प्रतिवेदनका लागि बुझाएको छायाँ प्रतिवेदन ३
२. महिला विरुद्ध हुने भेदभाव उन्मूलन सम्बन्धी समितिले नेपालको छैठौं आवधिक प्रतिवेदनमाथि दिएको निष्कर्ष सुझाव ३३

१.

नेपालमा आदिवासी महिलाको अधिकारको अवस्थाका सम्बन्धमा महिला विरुद्ध हुने भेदभाव उन्मूलन सम्बन्धी समितिलाई नेपालको छैठौं आवधिक प्रतिवेदनका लागि बुझाएको

छायाँ प्रतिवेदन

महिला विरुद्ध हुने भेद्भाव उन्मूलन सम्बन्धी समिति (सिड)

७१ औं सत्र ५-२३ कार्तिक २०७५

नेपालमा आदिवासी महिलाको अधिकारको अवस्था
नेपालको छैठौं आवधिक प्रतिवेदनका लागि छायाँ प्रतिवेदन (CEDAW/c/NPL/6)

प्रस्तोता:

राष्ट्रिय आदिवासी जनजाति महिला मञ्च (निफ)

राष्ट्रिय आदिवासी जनजाति महिला महासंघ (निफ)

बुभाउने संस्थाहरू¹

१. राष्ट्रिय आदिवासी जनजाति महिला महासंघ (निफ)

ठेगाना: बुद्धनगर-१०, काठमाडौं, नेपाल

ईमेल: niwf2057@gmail.com वेवसाईट: www.niwf.org.np

२. राष्ट्रिय आदिवासी जनजाति महिला मञ्च (निफ)

काठमाडौं महानगरपालिका-३५, पुरानो सिनामङ्गल, पेप्सीकोला, काठमाडौं, नेपाल

ईमेल: niwfnepal@gmail.com वेवसाईट: www.niwfnepal.org.np

३. राष्ट्रिय आदिवासी जनजाति अपांग महिला संघ, नेपाल (निडवान)

भनिमण्डल-४, जावलाखेल, ललितपुर, नेपाल

ईमेल: nidwan2015@gmail.com, info@nidwan.org.np,

वेवसाईट: www.nidwan.org.np

४. आदिवासी महिला कानूनी सचेतना समूह (इन्वोल्याग)

कुमारीपाटी, ललितपुर, नेपाल

ईमेल: inwolag@yahoo.com, वेवसाईट: www.inwolag.org.np

1 Note: See Annex 1 for a list of 43 Indigenous women's organizations who endorsed this report.

आइसर्ड	सबै किसिमका जातीय (नशलीय) भेदभाव उन्मूलन सम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धि
आईडिए	अन्तर्राष्ट्रिय अपांगता सञ्जाल
ईव्गीया	आदिवासी सवालमा कार्यरत अन्तर्राष्ट्रिय कार्य समूह
एआईपीपी	एशिया ईण्डिजेनस पिपुल्स् प्याक्ट
एफपिक	स्वतन्त्र, अग्रिम जानकारी सहितको मञ्जुरी
एफटीटीपी	प्रथम-हुने-निर्वाचित-हुने
माद्रे	विश्वको महिलाको मानव अधिकारको लागि कार्यरत अन्तर्राष्ट्रिय संस्था
फिमि	अन्तर्राष्ट्रिय आदिवासी महिला मञ्च
टेवा	समतामूलक न्याय र शान्तिको लागि कार्यरत गैरसरकारी संस्था
यूएनड्रूप	आदिवासीको अधिकार सम्बन्धी संयुक्त राष्ट्र संघीय घोषणापत्र
यूएनसिआरपिडी	अपांगता भएका व्यक्तिहरूको अधिकार सम्बन्धी संयुक्त राष्ट्र संघीय महासन्धि
सीड समिति	महिला बिरुद्ध हुने भेदभाव उन्मूलन सम्बन्धी समिति
सीआरपिडी समिति	अपांगता भएका व्यक्तिहरूको अधिकार सम्बन्धी समिति
ईयु	युरोपेली संघ

परिचय, विधि र क्षेत्र

परिचय

१. नेपाल बहुजातीय, बहुभाषिक, बहुधार्मिक र बहुसाँस्कृतिक देश हो।^२ यसको अनुमानित कूल जनसंख्या २६,४९४,५०४ छ, जसमध्ये महिला ५१.५०% छ, र आदिवासी महिलाको जनसंख्या नेपालको कूल जनसंख्याको १७.९% छ। वि.सं.२०६८ को जनगणनाले १२५ जातजाति, १२३ भाषा समूह पहिचान गरेको छ।^३ नेपालले ५९ थरीको आदिवासीलाई 'आदिवासी जनजाति' भनी कानूनी रूपमा पहिचान गरेको छ।
२. हामी आदिवासी महिलाहरू हामीहरूको नश्ल/जात/जाति, लैङ्गिक पहिचान र अपाङ्गताको आधारमा बहुल भेदभावबाट पीडित छौं। राज्यले प्रदान गर्ने सामाजिक सेवाहरूबाट हामी असमान अनुपातमा बहिष्करणमा पारिएका छौं। यसको परिणाम स्वरूप आदिवासी महिलाहरूले बहुल क्षेत्रमा आफ्नो मुद्दाहरू आन्दोलन मार्फत उठाएका छौं: (क) आदिवासी आन्दोलनको भागको रूपमा आदिवासी महिलाहरू बाहुनवाद, उपनिवेशवाद, साम्राज्यवाद, पूँजीवाद, र सामन्तवादको विरुद्ध संघर्षरत छन् र आत्मनिर्णय, भूमि, भूभागमा स्वामित्व र नियन्त्रण, स्रोतमा पहुँच, प्रथाजन्य कानून र संस्थाहरू, सामुहिक अधिकार, साँस्कृतिक र विशिष्ट पहिचानको अधिकार र स्वतन्त्र, अग्रिम जानकारी सहितको मञ्जुरी (एफपिक) का लागि पनि संघर्षरत छौं; (ख) त्यसैगरी आदिवासी आन्दोलन भित्र, आदिवासी महिलाहरू आदिवासी महिला र पुरुष र आदिवासी बालिका र बालक बीचको लैङ्गिक समता र समानताको लागि, र (ग) महिला आन्दोलन भित्र लैङ्गिक समता, सामुहिक अधिकारको प्रवर्द्धनका साथै लैङ्गिक भेदभाव अन्त्य गर्न र विशिष्ट साँस्कृतिक, भाषिक र धार्मिक पहिचानसहित महिलाभित्रको विविधताको पहिचानको लागि संघर्षरत छौं।

आदिवासी महिला र 'मूल प्रवाह' का महिलाबीच आधारभूत फरक यसप्रकार छन्: (क) 'मूल प्रवाह' का महिलालाई संविधान, ऐन कानून र नीतिहरूमा कानूनी व्यक्तिको रूपमा पहिचान गरेको छ; यसको ठीक विपरीत, आदिवासी महिलालाई पहिचान गरेको छैन, (ख) आदिवासी महिलाहरू संविधान, ऐन कानून, योजना, नीति र कार्यक्रमहरूमा अदृश्य छन्, र ऐतिहासिक अन्याय र संरचनागत हिंसाका शिकार छन्; यसको ठीक विपरीत, 'मूल प्रवाह' का महिलाहरू, जो शासक हिन्दू जातमा र प्रभुत्वशाली समूहमा पर्दछन् दृश्य छन्; (ग) हामी आदिवासी महिलाहरू

२ प्रस्तावना, नेपालको संविधान, २०७२ http://www.constitutionnet.org/sites/default/files/2017-07/Constitution-of-Nepal-English-with-1st-Amendment_2_0.pdf

३ CBS (2012) National Population and Housing Census 2011: National Report, Volume 01, Kathmandu: CBS, Government of Nepal. <https://unstats.un.org/unsd/demographic-social/census/documents/Nepal/Nepal-Census-2011-Vol1.pdf>

तीन प्रकारका भेदभावहरूबाट पीडित छौं: (अ) आत्मनिर्णयको निषेधले गर्दा राज्यबिहीन र औपनिवेशीकरण, (आ) भूमि, भूभाग र स्रोतहरूबाट बिमुख, (इ) राज्य-नेतृत्वमा एकीकरण गर्ने प्रक्रियाको कारण पहिचान गुम्नु; (ई) आदिवासी महिला पितृसत्ताबाट दूई भिन्न तरिकाले पीडित छन्: (क) धेरै आदिवासीहरू जो राज्य-नेतृत्वमा भएको हिन्दूकरण⁴ र संस्कृतकरणको⁵ प्रभावमा परेका छन्, उनीहरूले पितृसत्ताको प्रयोग गर्ने र महिला र किशोरी विरुद्ध भेदभाव गर्दछन्; र हिन्दू पितृसत्ताको विचारधारामा आधारित राज्यले आदिवासी महिला लगायत सबै महिलालाई दोस्रो दर्जाको नागरिकको रूपमा व्यवहार गर्दछ ।

४. हामी समाजको सबैभन्दा बढी सीमान्तकृत समूहहरूमध्ये एक रहँदै आएका छौं, जसलाई राजनीतिक आवाजको कमी र हाम्रा आवश्यकता तथा अधिकारहरूको विशेष आवश्यकताको कमीले हामीलाई असुरक्षित बनाएको छ, जुन एक-अर्काको कारणहरू र परिणामहरू हुन् ।⁶
५. अपांगता भएका आदिवासी महिलाहरूले सूक्ष्म र अदृश्य भेदभाव भोग्न परेको छ । हामीहरू विरुद्ध हिंसात्मक र हानिकारक कृत्याकलाप बढी मात्रामा हुन्छ, जस्तै बलात्कार, बाध्यात्मक बन्ध्याकरण र हेला ।⁷ हामीले पनि संरचनागत, अप्रत्यक्ष र संस्थागत भेदभाव भोग्दै छौं । हामीलाई शिक्षा, रोजगारी, स्वास्थ्य सेवाहरू र स्रोतहरूमा सीमितता छ । अध्ययनहरूले देखाएको छ कि धेरै कारणले आदिवासीहरूमा अन्य समूहको तुलनामा अपाङ्गताको दर उच्च कायम गर्न मद्दत गरेको छ ।⁸ हामी सामान्य जीवन र आपतकालीन अवस्थामा सबैभन्दा कमजोर र जोखिममा जिउन बाध्य छौं ।
६. नेपाल अन्तर्राष्ट्रिय श्रम संगठनको महासन्धि नं. १६९, आदिवासीको अधिकार सम्बन्धी संयुक्त राष्ट्र संघको घोषणापत्र, आदिवासी विश्व सम्मेलन, जातीय भेदभाव विरुद्धको महासन्धि, अपांगता भएका व्यक्तिको अधिकार सम्बन्धी संयुक्त राष्ट्र संघको महासन्धिहरूका पक्ष राज्य

4 Shigeru Iijima. Hinduization of a Himalayan Tribe in Nepal. <http://digitalassets.lib.berkeley.edu/anthpubs/ucb/text/kas029-005.pdf>

5 "The Concept of Sanskritization," Pp. 1-18, In: TekNathSubedi and Milly Joshi (Eds.) **Journal of SASS**, Volume 1. Kathmandu: SAS & CDSA, TU, Kirtipur, Kathmandu. 2006.

6 हेर्नुहोस् सिड समितिले नेपाल पक्ष राज्यलाई लिएको निष्कर्ष सुझाव (C/NPL/C/CO/4-51) को अनुच्छेदहरू २३ र २४ (भ्र) । <https://www2.ohchr.org/english/bodies/cedaw/docs/co/CEDAW-C-NPL-CO-4-5.pdf>

हेर्नुहोस् सिआरपिडी समितिले नेपाल पक्ष राज्यलाई लिएको निष्कर्ष सुझाव (CRPD/C/NPL/CO/1) को अनुच्छेदहरू ७, ८, ९, १०, १३, १४, १५, १९, ३९, ४०, ४२ र अन्य, १७ फाल्गुण २०७४ । https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD/C/NPL/CO/1&Lang=En

7 सिड प्रतिवेदनको लागि तथ्य र तथ्यांक संकलन गर्न पाँच विकास क्षेत्रहरूमा मिति १९ फाल्गुण २०७२ देखी १८ चैत्र २०७२ सम्म भएको पाँच क्षेत्रगत परामर्श कार्यशालाहरूका सहभागिहरू र आदिवासी किशोरी र महिला र अपांगता भएका आदवासी महिलाहरूसँग भएको छलफल ।

8 NIDWAN, NIDA, and AIPP. 2018. The Rights of IPWDs in Nepal, submitted to the Committee on the Rights of PWDs. 14 Feb 2018- 9 March 2018.

हो । तर यी अन्तर्राष्ट्रिय कानूनहरूको अर्थपूर्ण कार्यान्वयन हुन सकेको छैन ।

७. जातीय भेदभाव उन्मूलन समिति २०७५ ले नेपाल सरकारलाई प्रष्ट सुझाव दिएको छ, र यो उल्लेख गरेको छ कि राज्यले नीति तथा कानूनहरू लागू गरेको कारणले नेपालको आदिवासीहरूले आफ्नो भूमि र सामुहिक जीवन पद्धतिमाथिको स्वामित्व र नियन्त्रण गुमाउँदै आएका छन् । नेपालको बारेमा विचार गर्दा नै अन्तर्राष्ट्रिय कानूनहरूको कार्यान्वयनमा हेला र आदिवासी विरुद्ध राज्यको तर्फबाट भेदभावको तीव्रता प्रमाणित छ ।^९
८. राज्यले सीडको आवधिक प्रतिवेदन र अनुसूची बनाउँदा आदिवासी महिलाको अर्थपूर्ण प्रतिनिधित्व र सहभागिता गराइएको थिएन ।
९. यो प्रतिवेदन राष्ट्रिय आदिवासी जनजाति महिला महासंघ (निफ), राष्ट्रिय आदिवासी जनजाति महिला मञ्च (निफ), राष्ट्रिय आदिवासी जनजाति अपांग महिला संघ नेपाल (निडवान), र आदिवासी महिला कानूनी सचेतना समूह (इन्वोल्याग) ले तयार गरेको हो । राष्ट्रिय आदिवासी जनजाति महिला महासंघ (निफ) अन्तर्गतको ४३ वटा सदस्य संघसंस्थाहरूले यो प्रतिवेदनलाई अनुमोदन गरेको छ ।

प्रतिवेदनको क्षेत्र

१०. यो छायाँ प्रतिवेदनले राज्य पक्षको प्रतिवेदनका सम्बन्धमा थप जानकारी दिन्छ र आदिवासी महिलाहरू र अपांगता भएका आदिवासी महिलाहरूबाट, प्राथमिक र द्वितीय दुवै स्रोतहरूबाट संकलित तथ्य तथा तथ्यांकलाई एकिकृत गरिएको छ ।^{१०}

विधि

११. यो छायाँ प्रतिवेदन आदिवासी महिलाका समान लक्ष्य भएका संस्थाहरू (कन्सोर्टियम) ले संयुक्त रूपमा आदिवासी महिला अधिकारवाला र सरोकारवालाहरूसँगको निकट परामर्शमा तयार पारिएको हो । सीड सम्बन्धमा दुई दिने क्षेत्रगत र एक दिने राष्ट्रिय परामर्श कार्यशालाहरू शृंखलाबद्ध रूपमा १९ फाल्गुण २०७२ देखि ८ भदौ २०७३ सम्ममा पाँच विकास क्षेत्रहरूमा सम्पन्न गरिएको थियो ।^{११} यसैगरी, तीनवटा राष्ट्रिय परामर्श कार्यशालाहरू १८ चैत्र २०७२

9 <http://webtv.un.org/search/consideration-of-nepal-2626th-meeting-95th-session-committee-on-elimination-of-racial-discrimination/5786648009001/>
<http://webtv.un.org/search/consideration-of-nepal-contd-2627th-meeting-95th-session-committee-on-elimination-of-racial-discrimination/5780260860001/?term=>

10 भिम राई विरुद्ध नेपालको प्रधानमन्त्री र अन्य मुद्दा । नेपालको सर्वोच्च आदालतको परामर्श (फैसला गर्न बाँकी रहेको २०७४) ।

11 National Regional Dialogue with the Government and Concerned Authorities, IPs and IWOs. Implementation Process, Status of CEDAW dF/L/ Committee CO and Recommendations relating to Indigenous Women. Project Completion Report submitted to IWGIA by a consortium of NIWE, NIWE, NIDWAN and INWOLAG, May 2nd, 2016.

देखि ८ भदौ २०७५ सम्ममा सम्पन्न गरिएको थियो ।¹² दुई दिने राष्ट्रिय परामर्श काठमाडौंमा ८ र ९ मंसिर २०७२ मा गरिएको थियो ।¹³ यसका लागि प्राथमिक जानकारी र तथ्यांकहरू आदिवासी महिलाहरू र अपांगता भएका आदिवासी महिलाहरूको ज्ञान, संलग्नता, अनुभव र दैनिक जीवन अनुभवहरूमा आधारित छन् । साथै, नेपालको प्रतिनिधित्व गर्ने सीड समितिको एक जना सदस्यसँग २ भदौ २०७५ मा परामर्श गरिएको थियो । सिड समितिको सदस्य बन्दना राणाको उपस्थिति र महिला, बालबालिका तथा जेष्ठ नागरिक मन्त्रालय, राष्ट्रिय महिला आयोग, राष्ट्रिय योजना आयोग र राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगका प्रतिनिधिहरूको सहभागितामा ८ भदौ २०७५ मा काठमाडौंमा राष्ट्रिय परामर्श गोष्ठी भएको थियो । यो प्रतिवेदन तयार गर्न सहभागीहरूको सुभावहरू, कथाहरू, र प्रतिक्रियाहरू संकलन गरिएको थियो । यो प्रक्रियालाई अन्तिम रूप दिन १७ भदौ २०७५, काठमाडौंमा मस्यौदाका सम्बन्धमा परामर्श र १० असोज २०७५ मा आदिवासी महिलाका समान लक्ष्य भएका संघसंस्थाहरू (कन्सोर्टियम) र आदिवासी महिलाका संघसंस्थाहरूसँग भएको थियो । यो प्रतिवेदनमा अपांगता भएका व्यक्तिहरूको अधिकार सम्बन्धी समितिले २६ मंसिर २०७५ मा दिएको निष्कर्ष सुभाव र जातीय भेदभाव विरुद्धको समितिले नेपालको वारेमा अध्ययन गरी २८ बैशाख २०७५ मा दिएको प्रतिवेदन पनि समेटिएको छ । यो छायाँ प्रतिवेदनले सीडको छानिएका प्रावधानहरू, सीड समितिले २०६८ मा दिएको निष्कर्ष सुभावहरूमध्ये छानिएका निष्कर्ष सुभावहरूको कार्यान्वयनको अवस्था देखाउँछ । ईव्गीया (IWGIA), एआईपीपी (AIPP), माद्रे (MADRE), फिमि (FIMI), आईडिए (IDA) र टेवा (TEWA) लगायतका धेरै संघसंस्थाहरूले समय समयमा प्राविधिक विज्ञता र अन्य आवश्यक सहायता र समर्थन दिएका छन् । द्वितीय तथ्यांकहरू सरकारी प्रतिवेदनहरू, संयुक्त राष्ट्र संघका निकायहरूका प्रकाशनहरू, नागरिक समाज संस्थाका प्रतिवेदनहरू, बिषय (केस) अध्ययन र महिला तथा अपांगता भएका आदिवासी महिलासँग सम्बन्धीत अन्य दस्तावेजहरूमा आधारित छन् ।

12 ऐजन ऐजन र साथै, हेर्नुहोस् a report in progress on “National Consultation Program on Indigenous Women’s Issues in 71st Session of CEDAW” held on August 24th, 2018 to be submitted to MADRE by NIWF साथै, हेर्नुहोस् a report in progress on Desk Review and Report Write Up of CEDAW Shadow Report submitted to FIMI by NIWF.

13 NIWF, NIWF, NIDWAN and INWOLAG (2015) A report on “National Dialogue with the Government and Concerned Authorities, IPOs and IWOs on Implementation Process Status on CEDAW Committee Recommendations relating to Indigenous Women made in the CO” submitted to AIPP, 2nd May, 2016.

नेपालमा आदिवासी महिलाको अधिकारको अवस्था

धारा १ अविभेद

१२. आदिवासी महिला र अपांगता भएका आदिवासी महिलालाई संविधान, कानूनहरू, नीतिहरू, योजनाहरू, कार्यक्रमहरू र बजेटले पहिचान गरेको छैन र उल्लेख गरेको पनि छैन। शताब्दियौं देखि लैङ्गिक, नश्ल/जात र जातीय, संस्कृति, भाषा, अपांगता र धर्मको आधारमा भएका बहिष्करण नेपाली समाजको कहालीलाग्दो यथार्थ हो। राज्यको संरचनागत पद्धतिले सम्पति र शक्तिमा व्यापक असमानता पुनःउत्पादन गर्दै आएको छ, जसको कारणले अन्तरपुस्ता गरिबी, बाध्यात्मक कामदार आप्रवासन, बंधुवा मजदुर, मानव बेचबिखन, सामुहिक अधिकारको उल्लंघन र अन्य मानव अधिकारको चर्को उल्लंघन हुने गरेको छ। हामीहरू हाम्रो व्यक्तिगत र सार्वजनिक क्षेत्रहरूमा हाम्रो शक्ति प्रयोग गर्न स्वतन्त्र छैनौं।
१३. नेपालको संविधानले¹⁴ आदिवासीहरूको स्वतन्त्र, अग्रिम जानकारीसहितको मञ्जुरीलाई ध्यान दिएन, र नेपाल पक्ष रहेको अन्तर्राष्ट्रिय कानूनहरूलाई पालना गरी र निर्वाचन ऐनहरू र नियमावलीहरूको संशोधन गरेर निर्वाचन गर्न सबै प्रकारका जातीय भेदभाव उन्मूलन गर्ने समितिले¹⁵ दुई पटक जारी गरेको अग्रिम चेतावनीलाई बेवास्ता गर्‍यो, र नेपालको सर्वोच्च अदालतले दिएको निर्देशनात्मक आदेश¹⁶ र परमादेश¹⁷ लाई बेवास्ता गर्दै महिलालाई एकरूप भएको समूह मानेकोले आदिवासी महिलाको 'आदिवासी' विशिष्ट पहिचानलाई उल्लेख गरिएको छैन।

14 ३ अश्विन २०७२ मा जारी भएको नेपालको संविधान। http://www.constitutionnet.org/sites/default/files/2017-07/Constitution-of-Nepal-English_-with-1st-Amendment_2_0.pdf मा हेर्नुहोस् अंग्रेजी भाषामा संविधानको पूर्ण पाठ।

15 https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CERD/Shared%20Documents/NPL/INT_CERD_ALE_NPL_7100_E.pdf
<https://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/CERD/EarlyWarning/Nepal28092009.pdf>

16 लाहुर्निप र अन्य विरुद्ध प्रधानमन्त्री र अन्य। परमादेश लगायत सर्वोच्च अदालतले तल्लो अदालतको फैसला अवलोकन गर्ने रिट। फैसला नं. ८९९०। नेपाल कानून। ८ बैशाख २०७०। पृ. ४९१(065-WO-0475)। विस्तृत विवरणको लागि हेर्नुहोस् पृष्ठ ३ र ४। https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CERD/Shared%20Documents/NPL/INT_CERD_NGO_NPL_30811_E.pdf

17 निर्वाचनमा भाग लिएका दलका नेताहरूलाई मनोनयन नगर्न र प्रथम-हुने-निर्वाचित-हुने र समानुपातिक प्रतिनिधित्वको निर्वाचन पद्धतिबाट प्रतिनिधित्व हुन नसकेका आदिवासीहरूको प्रतिनिधित्व सुनिश्चित गर्ने। दलित जनजाति पार्टी विरुद्ध नेपाल सरकार। रिट नं. 070-WO-0476, फैसला मिति २९ बैशाख २०७१। विस्तृत विवरणको लागि पृष्ठ ३ र ४ हेर्नुहोस् https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CERD/Shared%20Documents/NPL/INT_CERD_NGO_NPL_30811_E.pdf

१४. अपांगता भएका व्यक्तिको अधिकार सम्बन्धी संयुक्त राष्ट्र संघको महासन्धिको प्रस्तावनाको अनुच्छेद 'त' मा जोड दिएको छ कि अपांगता भएका व्यक्तिहरू "नश्ल, रंग, लिंग, जाति, आदिवासी वा सामाजिक उत्पत्ति, सम्पत्ति, जन्म, उमेर वा अन्य हैसियतका आधारमा विभिन्न प्रकारका बहुल वा अन्यले भन्दा बढी भेदभाव भोग्दछन् ।"¹⁸ त्यसैगरी, आदिवासी जनजातिको अधिकार सम्बन्धी संयुक्त राष्ट्र संघीय घोषणापत्रको धारा २१ र २२, तथा आदिवासीहरूको विश्व सम्मेलन, २०७१ को अनुच्छेद ९, १० र १८ ले अपांगता भएका व्यक्तिहरू र अन्यलाई विशेष ध्यान र कार्यक्रमका वारेमा उल्लेख गरिएको छ ।¹⁹ त्यसरी नै, अपांगता भएका व्यक्तिहरूको विशेष समाधिषक क्याटालिना देवन्दास र आदिवासीको विशेष समाधिषक भिक्टोरीया ताउली कर्पोजको विचारमा, समूहहरू "... मूल प्रवाहका काममा अपांगता र अपांगको अधिकारहरू समावेश गरिदैन । यसको परिणाम उनीहरूको आवश्यकता र साँस्कृतिक परिवेशलाई चाहिने जति सम्बेदनशील छैनौं ।"²⁰ र अपांगता भएका व्यक्तिको अधिकार सम्बन्धी समितिले²¹ बैशाख २०७५ मा दिएको निष्कर्ष सुझावमा अपांगता भएका आदिवासी महिलाको सम्बन्धमा ८-१० वटा सन्दर्भहरू राखिएका छन् । तर हालै मात्र आएको नेपालको २०७४ को अपांगता ऐनमा अपांगता भएका आदिवासी महिलाहरूको बारेमा र उनीहरूका लागि नीतिहरू, वर्गीकरण, कार्यक्रमहरू र सहभागिताहरूमा एकीकृत गर्न एउटा पनि सन्दर्भ उल्लेख छैन ।

राज्य पक्षलाई प्रश्नहरू

१५. नेपालको संविधान, कानूनहरू, नीतिहरू, योजनाहरू, कार्यक्रमहरू र बजेटमा आदिवासी महिलाको कानूनी हैसियत के हो ?
१६. जातीय भेदभाव उन्मूलन सम्बन्धी समितिले दिएको अग्रिम चेतावनीहरू र सर्वोच्च अदालतले दिएको निर्देशनात्मक आदेश र परमादेशको कार्यान्वयनको अवस्था के कस्तो छ ?
१७. आदिवासी महिला र अपांगता भएका आदिवासी महिलाहरू विरुद्ध हुने बहुल भेदभावहरू उन्मूलन गर्नका लागि के उपायहरू लिइएको छ ?

18 हेर्नुहोस् UNCRPD. UNTS, vol. 2515, पृष्ठ ३ । हेर्नुहोस् प्रस्तावनाको अनुच्छेद (पु) ।

19 हेर्नुहोस् WCIP Outcome Document 2014
<http://www.un.org/en/ga/president/68/pdf/letters/9152014WCIP%20%20CFs%20on%20Draft%20Outcome%20Document.pdf>

20 Embracing Diversity, The Expert Group Meeting on IPWDs Report, 7-8 July 2016, ILO Head Quarter Geneva, See <https://www.ohchr.org/EN/Issues/Disability/SRDisabilities/Pages/IPDisabilities.aspx>, See <https://www.un.org/development/desa/disabilities/issues/the-united-nations-and-indigenous-persons-with-disabilities.html>

21 See <https://reliefweb.int/report/nepal/committee-rights-persons-disabilities-reviews-report-nepal>, See CRPD/C/NPL/CO/1

राज्यलाई सुभाव

१८. राज्य पक्षले आदिवासीको अधिकार सम्बन्धी संयुक्त राष्ट्र संघीय घोषणापत्रको धारा २० र २१, अन्तर्राष्ट्रिय श्रम सँगठनको महासन्धि नं. १६९ को धारा ३ र आदिवासीको विश्व सम्मेलनको परिणाम पत्रको अनुच्छेद ९, १०, १७, १८ र १९ अनुरूप विशिष्ट सामुहिक अधिकार, सम्मान, र व्यक्तिगत तथा सामुहिक दुवै अधिकारहरू संविधान, सान्दर्भिक कानूनहरू, नीतिहरू, कार्यक्रमहरू र बजेटमा आदिवासी महिला र अपांगता भएका आदिवासी महिलाहरूलाई कानूनी व्यक्तिको रूपमा पहिचान गर्ने ।
१९. महिलाभित्रको विविधताको पहिचान सुनिश्चित गर्ने र आदिवासी, अपांगता भएका आदिवासी महिलाहरू र अन्य समूहहरूले संविधानमा बहुल भेदभाव भोगेका छन् भनी उल्लेख गर्ने र राजनीतिक, सामाजिक, आर्थिक तथा साँस्कृतिक हैसियतमा परिवर्तन गर्न सकारात्मक कार्य र नीतिहरू, सीड, आईएलओ महासन्धि नं. १६९, यूएनड्रिप, आइसर्ड र यूएनसिआरपिडी अनुसार अनुग्रहण गर्ने ।
२०. आदिवासी महिला र अपांगता भएका आदिवासी महिलाहरूले विशिष्ट रूपमा भोगिरहेका डी जुरे (अधिकारयुक्त) र डी फ्याक्टो (यथार्थता) दुवै, प्रत्यक्ष, अप्रत्यक्ष र संरचनात्मक भेदभावहरूलाई समेट्न 'भेदभाव' को व्यापक परिभाषालाई संविधानमा अनुग्रहण गर्ने ।
२१. आदिवासी र अपांगता भएका आदिवासी महिलाहरूलाई २०७४ को अपांगता ऐनमा समावेश गर्न संशोधन गर्ने र अपांगता भएका व्यक्तिको अधिकार सम्बन्धी समितिले अपांगता भएका आदिवासी महिलाहरूले भोग्न परेका बहुल विभेदहरूका सम्बन्धमा २०७५ मा दिएको निष्कर्ष सुझावलाई कार्यान्वयन गर्ने ।

अन्तर्राष्ट्रिय विकास साझेदारहरूलाई सुभाव

२२. आदिवासी महिलालाई विशिष्ट पहिचान भएको रूपमा समावेश गर्ने, सहभागिता सुनिश्चित गर्ने, र लक्षित कार्यक्रमहरूमा एकीकृत गर्ने जसले उनीहरूको प्राकृतिक स्रोतहरूमा स्वामित्व र नियन्त्रण, प्रथाजन्य ज्ञान र दक्षताहरू लगायत सम्मान र सामुहिक अधिकारलाई सम्मान गर्नेछ ।
२३. यूएनड्रिप, आईएलओ महासन्धि नं. १६९, र विश्व आदिवासी सम्मेलन, २०७१ लाई आदिवासी र अपांगता भएका आदिवासी महिलाहरूलाई असर पार्ने र चासो राख्ने सबै कार्यक्रम, परियोजनाहरूको योजना, बजेट, कार्यान्वयन र अनुगमन गर्दा सम्मान र पालना गर्ने, यो उनीहरूले नेपाल सरकार, निकायहरू र अन्य संघसंस्थाहरूलाई गर्ने सहयोगहरूमा प्रतिबिम्बित होस् ।

धारा २ भेदभाव अन्त्य गर्ने दायित्वहरू

२४. संविधानले आदिवासीको संघसंस्थाहरूसँग गरेका प्रतिबद्धताहरू तथा सहमतिहरू र नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को चाहनालाई अवहेलना गरेको छ।^{२२} आदिवासीले यूएनडिपको धारा १८ र १९, आईएलओको महासन्धि नं. १६९ को धारा ६ र ७, र आईसर्डको धारा ५(ग)मा भएका प्रावधानहरू बमोजिम आफ्नो प्रक्रिया अनुसार अर्थपूर्ण र प्रभावकारी प्रतिनिधित्व स्वतन्त्र रूपमा छनौट गर्नका लागि जोडदार माग गरेका छन्। संविधानले राज्य संरचनामा समावेशीकरण र समानुपातिक सिद्धान्तलाई महिला, आदिवासी र अन्य सीमान्तकृत समूहहरू लगायत समाजका विभिन्न वर्गको आधारभूत अधिकारको रूपमा मान्दछ। तर व्यवहारमा समानुपातिक भने आदिवासी र अपांगता भएका आदिवासी महिलाहरूका लागि स्वतन्त्र, अर्थपूर्ण र जवाफदेही छैन। ईयुको निर्वाचन अवलोकन मिशन प्रतिवेदन, २०७५ अनुसार, “संविधानमा तोकिएको ३३ प्रतिशत कोटाले आदिवासी महिलालाई पद्धतिगत ढङ्गले सीमान्तकृत गर्दछ र विद्यमान आदिवासी महिलाहरूको प्रतिनिधित्व राजनीतिक दलको दयामाया र दलको कार्यकर्ताको हैसियतमा पाउँदछन्।”^{२३} उक्त प्रतिवेदनले यस्तो सुझाव दिएको छ: “प्रतिनिधि सभा र प्रादेशिक सभाहरूको जातीय संरचनामा कोटा पद्धतिको प्रभाव पुनरावलोकन गर्नुपर्ने। समूहमा समावेश गएको खसआर्यलाई हटाउने। सकारात्मक कार्यहरूका उपायहरूको प्रयोग ती समूहहरूका लागि मात्र गर्ने, जो नकारात्मक विभेदका भागीदार छन् भन्ने सुनिश्चित गर्नुपर्ने।” नेपालको प्रधानमन्त्री, र अन्य सरकारी निकायहरूले यो प्रतिवेदनलाई अस्वीकार गरेका छन्। काठमाडौं पोष्टका अनुसार, “प्रधानमन्त्री केपी शर्मा ओलीले भन्नु भयो कि हालै सम्पन्न भएको प्रतिनिधि सभा र प्रादेशिक सभाहरूको निर्वाचनहरूका बारेमा युरोपेली संघको निर्वाचन पर्यवेक्षण टोली (ईयुईओएम) को प्रतिवेदनमा दिएको सुझाव तथा निष्कर्षहरूले नेपाल

22 पुनर्स्थापित विधायिका संसदले २०६३ मा आदिवासी, मधेसी, दलित, मुस्लिम जो अति सीमान्तकृत, बहिष्कृत र ऐतिहासिक विभेदमा पारिएका छन्, लगायतका नेपाली जनताको मागलाई सम्बोधन गर्न नेपाललाई संघीय गणतान्त्रिक राज्यको घोषणा गरेको थियो। अन्य कुराहरूको अलावा, अन्तरिम संविधान, २०६३ लाई मानव अधिकार र आधारभूत स्वतन्त्रताको लागि संघीयता, धर्मनिरपेक्षता, समावेशीकरण, समानुपातिक प्रतिनिधित्व (धारा ४), आदिवासीको लागि स्वःशासन, स्वायत्तता (धारा १३८.१.क)। संविधान लेखनको प्रक्रियामा नेपाल सकार र आदिवासीहरू बीच कैयन सहमतिहरू भएका थिए। यी सहमतिहरूमा नेपाल सरकारले आत्मनिर्णय, स्वायत्तता र स्वःशासन, भूमि, भूभाग र प्राकृतिक स्रोतहरूमा अधिकारको पहिचान, र संविधान लेखनको प्रक्रियामा आदिवासीको अर्थपूर्ण सहभागिता सुनिश्चित गर्न सहमति भएको थियो। अझ महत्वपूर्ण त मन्त्रपरिषद्दले संविधान सभामा १३ जना आदिवासीको प्रतिनिधिहरू मनोनयन गर्ने प्रावधान थियो। यी सबै आदिवासीको सामुहिक प्रतिनिधित्वको लागि खास गरेर प्रथम-हुने-निर्वाचित-हुने (एफटिटिपी) र समानुपातिक प्रतिनिधित्व (पिआर) को निर्वाचन प्रणालीबाट (धारा ६३.३.ग) प्रतिनिधित्व हुन नसकेकाहरूको प्रतिनिधित्व सुनिश्चित गर्न थियो।

23 हेर्नुहोस् युरोपियन युनियनको निर्वाचन पर्यवेक्षण मिशन २०७४ को ७२ पृष्ठको प्रतिवेदनको पृष्ठ १४ https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/final_report_eu_eom_nepal_2017.23_march2018.pdf [https://cdn1-eeas.fpfis.tech.ec.europa.eu/cdn/farfuture/fuUEFRXm88Lt9ydGC5JocUsC_anBoC-9U-RCi4SWc8Y/mt ime:1521799229/sites/eeas/files/eu_eom_report - nepali - final_23_march.pdf]

र नेपालीलाई होच्याएको छ ।” सोही लेखमा प्रधानमन्त्रीको यस्तो भनाई उल्लेख छ, “मेरो विचारमा ईयुले प्रतिवेदनको विषयवस्तु सम्पादन गर्दा, तर यस्तो निर्वाचन आयोगलाई दिएको सुभावहरूको भने प्रतिरक्षा गरेको छ,” उनले भने, र थपे, “म, सार्वभौमसत्ताले सम्पन्न मुलुकको प्रधानमन्त्रीको रूपमा, भन्छु कि यो प्रतिवेदन संशोधन गर्नु पर्दछ ।”²⁴

२५. प्रमुख राजनीतिक दलहरूले समानुपातिक निर्वाचन प्रणालीलाई आदिवासी र आदिवासी महिला समेतका बहिष्करणमा परेको समूहको साथमा खसआर्यलाई समेत समावेश गरी, र उनीहरूले आफ्नो श्रीमतीहरू जन्मले आदिवासी तर विवाह भने प्रभुत्वशाली जातका पुरुष वा आदिवासी पुरुष सँग विवाह भएको खसआर्य महिलालाई पठाएर दुरुपयोग गरेको ।²⁵

राज्य पक्षलाई प्रश्नहरू

२६. किन संघीय, प्रादेशिक, र स्थानीय निकायका सबै निर्वाचित तहहरूमा आदिवासी महिलाको अर्थपूर्ण सहभागिता (आदिवासी महिलाले प्रथाजन्य संस्थाबाट स्वतन्त्र रूपमा छनौट गरेको), र मनोनयन गर्ने अधिकार छैन ?

२७. निर्वाचन प्रणालीमा सकारात्मक कार्यमा खसआर्यलाई किन समावेश गरेको?

राज्यलाई सुभाव

२८. संघीय, प्रादेशिक, र स्थानीय निकायका सबै निर्वाचित तहहरूमा आदिवासी महिलाको अर्थपूर्ण सहभागिता (आदिवासी महिलाले प्रथाजन्य संस्थाबाट स्वतन्त्र रूपमा छनौट गरेको), र मनोनयन गर्ने स्थानीय अधिकारलाई सुनिश्चित गर्न संविधान, कानून र नीतिहरू संशोधन गर्ने ।

२९. महिलालाई छुट्याएको ३३% कोटामध्ये सारभूत समानता र ऐतिहासिक अन्यायको निमित्त क्षतिपूर्ति स्वरूप ५०% कोटा आदिवासी महिलाका लागि सुनिश्चित गर्ने । यस्तै प्रावधान निजी क्षेत्रमा समेत गर्ने ।

३०. योजना, कार्यान्वयन, अनुगमन र मूल्यांकन र स्वतन्त्र, अग्रिम जानकारी सहितको मञ्जुरी (एफूपिक) लिनमा आदिवासी महिला र अपांगता भएका आदिवासी महिलाको पूर्ण र अर्थपूर्ण सहभागिता सुनिश्चित गर्ने ।

धारा ३. संस्थाहरूमार्फत महिलालाई अगाडि बढाउने

३१. आदिवासी महिलाको जीविकाको लागि प्रथाजन्य संस्थाहरू बढी महत्वपूर्ण हुन्छ । हामीले

24 <http://kathmandupost.ekantipur.com/news/2018-03-25/eus-report-undermined-nepal-and-nepalis-pm-oli.html>
<http://english.onlinekhabar.com/election-commission-also-rejects-eus-poll-observers-report.html>

25 <https://www.indigenousvoice.com/en.html>

प्रथाजन्य व्यवहारहरू-जस्तै बडघर (थारु)²⁶ निरन्तरता दिदै आएका छौं, जसलाई यूएनडिप र सर्डले पहिचान गरेका छन् । यी प्रथाजन्य संस्थाहरूलाई राज्यको कानूनहरू, नीतिहरू, संरचनागत प्रशासकीय पद्धतिहरू, असमान शक्ति सम्बन्ध र हाम्रो न्यूनतम सहभागिताले पहिचान नगरेको र हतोत्साह गर्दै आएको छ ।

३२. राष्ट्रिय महिला आयोग, नेपाल मानव अधिकार सँगठन, समावेशीकरण आयोग र अन्य संवैधानिक निकायहरूमा आदिवासी महिलालाई प्रथाजन्य संस्थाहरूबाट प्रतिनिधित्व गराउने संयन्त्रहरू छैन र उनीहरूले हाम्रो सामूहिक मानव अधिकारका वारेमा पर्याप्त ध्यान दिंदैन ।
३३. यसैगरी, आदिवासीका विशेष समाधिकक्षकले मुलुकको प्रतिवेदन (A/HRC/12/34/Add.3) मा यसरी प्रकाश पारेको छ, “नेपालका आदिवासीले गरेको संघीयताको माग सामान्यतः दृढ निश्चयको समुच्चलाई प्रतिनिधित्व गर्दछ र ती प्रभावकारी रूपमा व्यक्त नभए पनि स्थानीय स्वायत्तता र राजनीतिक सहभागिता, भूमि, भूभाग र, स्रोतहरू, र साँस्कृतिक ईमानदारिता लगायतका आत्मनिर्णयको अधिकारमा केन्द्रित छन्” र सबै वैधानिक मागहरू मुलुकको नयाँ संवैधानिक व्यवस्थामा सुरक्षित हुनु पर्दछ, (अनुच्छेद ५१) र संघीय संरचनाको निर्माणको सन्दर्भमा स्वायत्तता र स्वःशासनको अभ्यास गर्न सिफारिस गरेको छ (अनुच्छेद ८८) तर यी संविधान र हालैको निर्वाचनमा माथि उल्लिखित कुराहरू प्रतिबिम्बित भएनन् ।
३४. विभिन्न मन्त्रालयहरूले वितरण गरेको लैङ्गिक रूपमा सम्बेदनशील बजेट र सीमान्तकृत समूहहरूका लागि छुट्ट्याएको बजेटहरूले आदिवासी महिला र अपांगता भएका आदिवासी महिलालाई बहिष्करणमा पारेका छन् ।

राज्य पक्षलाई प्रश्नहरू

३५. आदिवासी महिलाको प्रथाजन्य संस्थाको कानूनी हैसियत अहिले के छ?
३६. राष्ट्रिय महिला आयोग, नेपाल मानव अधिकार सँगठन र अन्य संवैधानिक निकायहरूमा आदिवासी महिलाको प्रतिनिधित्व र हामीहरूको सवालहरूको हैसियत र संयन्त्र के छ?
३७. नेपाल सरकारले आदिवासी महिला र अपांगता भएका आदिवासी महिलाको जनसंख्या र हामीहरूको आवश्यकताको अनुपातमा कति बजेट र उपायहरू अनुग्रहण गरेको छ?

राज्यलाई सुझाव

३८. आदिवासी महिलाको परम्परागत संस्थाको अभ्यासहरूलाई एकीकृत गर्न कानूनहरूमा संशोधन

26 शान्ति कुमारी राई र अन्य (२०७२) (सम्पादन) परम्परागत संस्था: एक अध्ययन (नेवार, थकाली, माझी, धिमाल, थारु, ट्योल्मो, ज्यापू र मगर) । काठमाडौं: लाहूर्निप र एआईपिपी | <http://www.lahurnip.org/uploads/articles/Traditional%20Institutions.pdf>

गर्ने र यी परम्परागत संस्थाहरूलाई बढावा गर्न प्रवर्द्धन गर्ने र राज्य संयन्त्रमा प्रतिनिधित्व र सहभागिताको दायित्व आईएलओ महासन्धि नं. १६९ र यूएनडिप अनुरूप कार्यान्वयन गर्ने ।

३९. लैङ्गिक सम्बन्धनशील सुचकांकहरू र बजेट वितरणसमेत आदिवासी महिला र अपांगता भएका आदिवासी महिलासँग सम्बन्धीत तथ्यांक देखिने गरी खण्डीकृत आधारभूत तथ्यांक सञ्चालन गर्ने ।

धारा ४ सारभूत समानताको लागि विशेष व्यवस्थाहरू

४०. संविधानको धारा ३८ मा महिला विरुद्ध हुने भेदभावलाई सम्बोधन गर्न प्रयत्न गरे पनि, र कानूनहरू र नीतिहरू प्रगतिशील मानिए तापनि आदिवासी महिला र अपांगता भएका आदिवासी महिला जस्ता लक्षित समूहहरूका लागि लक्षित गरी यसको प्रभावकारी कार्यान्वयन भएको छैन ।
४१. संविधानको धारा ४२ ले राज्य संरचनामा अत्यधिक प्रतिनिधित्व भएका खसआर्य समूहलाई कोटाको व्यवस्था गरिसकेको छ ।²⁷ खसआर्यलाई सीमान्तकृत समूहहरूसँग एकीकृत गरेर यसले आरक्षणको उद्देश्यलाई अर्थहीन बनाएको छ र धारा २८५ मा उल्लिखित सरकारी सेवामा यी समुदायहरूको समानुपातिक समावेशीकरणका साथै सीमान्तकृत समुदायहरूलाई आरक्षित पदहरू घटाउने सम्भावना देखिन्छ । यसले खसआर्य समूहलाई आरक्षित कोटाहरूबाट समेत आफ्नो भाग सुनिश्चित गर्दछ, जसले गर्दा खसआर्य जनता/महिलाको बर्चस्व (हेजेमोनी) र प्रभुत्वलाई निरन्तरता दिने छ ।²⁸
४२. धारा १८, समानुपातिक कोटा पद्धतिको खाकाको परिणाम व्यवस्थापिकाहरूमा सम्भ्रान्त सामाजिक समूहहरूको सहभागिता वास्तवमा बढाएर उनीहरूको प्रभुत्व बढाउने छ, जसमा समावेशीका लागि समूहहरू मध्ये खसआर्य²⁹ पनि पर्दछ । समानताको प्रावधानहरूले गरीब खसआर्यलाई मात्र जनाउँछ, तर यो योग्यतालाई निर्वाचनको प्रावधानमा राखेको छैन । यो तर्क गर्न सकिन्छ कि यो समानताको अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्डको विरुद्ध छ, खास गरेर सीड, आईसर्ड अन्तर्गत सकारात्मक उपायहरूलाई समानता अभिवृद्धि गर्ने उपायको रूपमा मात्र हेरिन्छ ।³⁰

27 जम्मा १७ समूहलाई विशेष उपायहरूको माध्यम विशेष ध्यान दिनुपर्ने भनि उल्लेख भएकाहरू हुन्: “महिला, दलित, आदिवासी, आदिवासी जनजाति, मधेसी, थारु, अल्पसंख्यकहरू, अपांगता भएकाव्यक्तिहरू, सिमान्तकृत समुदायहरू, मुश्लिम, पीछडिएको वर्गहरू, लैङ्गिक र यौनिक अल्पसंख्यकहरू, युवा, किसानहरू, श्रमिकहरू, उत्पीडित अर्थात पिछडिएको क्षेत्रहरूका नागरिकहरू, र निमुखा खसआर्यलाई समावेशीताको सिद्धान्तको आधारमा राज्यका सबै निकायहरूमा सहभागिताको अधिकार हुनेछ” (धारा ४२) ।

28 <https://www.indigenousevoice.com/en/nepals-new-constitution-makes-mockery-of-reservation-policy.html>

29 नेपालको संविधानको धारा ८४(२) अनुसार खसआर्य भन्नाले क्षेत्री, ब्राह्मण, ठकुरी, सन्यासी (दशनामी) समुदायलाई जनाउँछ ।

30 हेर्नुहोस् युरोपियन युनियनको निर्वाचन पर्यवेक्षण मिशन २०७४ को ७२ पृष्ठको प्रतिवेदनको पृष्ठ १४ ।

४३. संविधानको धारा ४२ ले राज्यको निकायहरूमा ऐतिहासिक सीमान्तकरण र अवसरबाट बञ्चित समूहहरूलाई राज्य निकायहरूमा सहभागिताको अधिकार सुनिश्चित गर्दछ । यसले आरक्षणको लागि धेरै बगालहरू (क्लष्टर) छुट्याउँछ । तर परिभाषा भने खसआर्यको मात्र गर्दछ । आरक्षण र कोटाका लागि योग्य पहिचान गरिएको नयाँ समूहहरू मध्ये खसआर्यलाई समेत एकीकृत गर्नाले ऐतिहासिक रूपमा सीमान्तकरणमा परेका आदिवासी महिलाको लागि सारभूत समानता हासिल गर्नमा जटिलता थपेको छ ।

राज्य पक्षलाई प्रश्नहरू

४४. विद्यमान कोटा पद्धतिमा कूल जनसंख्याको १८ प्रतिशत ओगट्ने आदिवासी महिलाको समान र समानुपातिक प्रतिनिधित्व सरकारले कसरी सुनिश्चित गर्दछ?

राज्यलाई सुझावहरू

४५. आदिवासी महिला र अपांगता भएका आदिवासी महिला, जसले बहुल र प्रतिच्छेदितभेदभाव भोगिरहेका छन्, जसका लागि महिला र सीमान्तकृत समुदायलाई अगाडि बढाउने विशेष उपायहरूमा महिलाको विविधताको पहिचान र सम्बोधन गर्ने ।

४६. सीड, यूएनड्रिप र यूएनसिआरपिडीको अनुरूप सकारात्मक कार्यहरूका माध्यम उनीहरूको जीवनमा परिवर्तन ल्याउन सीमान्तकृत समूहहरूलाई लक्षित विशेष उपायहरूलाई संशोधन गर्ने ।

धारा ५ र ६ पूर्वाग्रह, हिंसा, मानव बेचबिखन र बेश्यावृत्ति

४७. जात र नश्लीय आधारमा हुने जातीय भेदभाव व्यापक छ र यो धेरैजसो अदृश्य छ । आदिवासी महिलालाई जातीय आधारमा पूर्वाग्रही आक्षेप लगाइन्छ, जस्तै, खुल्ला, अशिक्षित, जागरुक नभएको, चिम्सो (आँखा), थेचो (नाक), परम्परागत पहिरन लगाउने, परम्परागत खाना खाने र पिउने, नाच्ने गाउने, मातृभाषा बोल्ने, प्रथाजन्य कानून र संस्था भएका । आदिवासी खाना र पहिरनहरू गैरआदिवासी समुदायहरूले दुरुपयोग गर्दै आएका छन् र प्रत्यक्ष या अप्रत्यक्ष रूपमा बोली र शारिरीक रूपमा आक्षेप लगाएर भेदभाव गरिन्छ । यस्ता पूर्वाग्रही आक्षेपहरू विगतको पापसँग जोड्छन् र यसले अपांगता भएका आदिवासी महिलाहरूमा नकारात्मक मनोवैज्ञानिक असर पर्दछ ।

४८.८०% अपांगता भएका महिलाहरू हिंसाको बढी शिकार³¹ हुने देखिन्छ र उनीहरू अन्य

31 European Parliament, Report on the situation of minority women in the European Union (2003/2109(INI)), p 13, cited in OHCHR Thematic study on the issue of violence against women and girls and disability, A/HRC/20/5, 30 March 2012, para 21

महिलाको तुलनामा चार गुणा बढी यौन हिंसाको शिकार हुन सक्ने सम्भावना छ र आदिवासी महिलाहरू यौन हिंसाको शिकार हुने अनुपात बढी छ।³² आदिवासी महिला र किशोरीले भोगेका हिंसा आदिवासी विरुद्ध हुने संरचनागत हिंसासँग निकट रूपमा सम्बन्ध राख्दछ, जुन ऐतिहासिक अत्याचार र प्रभुत्वमा आधारित छ र कैयन आदिवासी समुदायहरूमा यसको पुनःउत्पादन सामाजिक, सांस्कृतिक, आर्थिक र दैनिक जीवनमा विभिन्न तरिकाले हुन्छ, जसको परिणाम काम नलाने, अपांगता भएका आदिवासी महिला र किशोरी विरुद्ध दुर्व्यवहार र अपमानको बढ्दो दर, जुन बढ्दो अन्य किसिमका बहुल र मनोवैज्ञानिक अपांगताका रूपमा देखिन्छ। त्यस्तै नेपालको उदयपुर जिल्लाको जोगी दहका २४ वर्षको अपांगता भएको आदिवासी महिला पटक-पटक बलात्कारको शिकार भए पनि न्याय पाएको छैन।³³ प्रायःजसो अपांगता भएको आदिवासी महिला अशिक्षित छन् र आफ्नो अधिकार दावी गर्न र उपभोग गर्नसक्ने अवस्थामा छैनन्।

४९. माइती नेपालको³⁴ अनुसार, हरेक दश जना बेचबिखनका पीडितहरूमध्ये सात जना किशोरीहरू छन्। उद्धार गरिएकाहरूमध्ये ६० प्रतिशत आदिवासीहरू छन्। त्यसैगरी, शक्ति समूह नामक अर्को नागरिक समाजको संस्थाले उल्लेख गरे अनुसार ८२१ जना पीडितहरूमध्ये ७६ प्रतिशत आदिवासी महिलाहरू छन्।³⁵

५०. अध्ययन अनुसार, राष्ट्रिय निकुञ्जहरूको अर्ध्याँरो पक्षको रूपमा त्यहाँका सेनाका जवानहरूबाट बलात्कारमा परेका वा 'विवाह' गरेकाले १७७ जना बच्चा जन्माएका छन्। तीमध्ये धेरैजसो आदिवासी महिला छन्, जसले सामाजिक कलङ्क, जीवनभर असुरक्षा, आर्थिक कठिनाई र बच्चाहरूलाई आफ्नो नागरिकता दिने अधिकारबाट बञ्चित रहेका छन्।³⁶

राज्यलाई प्रश्नहरू

५१. आदिवासीहरूका पहिरन, खाना, पेय पदार्थ, भाषा, प्रथाजन्य कानून र संस्थाका सम्बन्धमा भएका पूर्वाग्रही आक्षेप, बोध र दुरुपयोगलाई रोक्न सरकारले के उपायहरू गरेको छ ?
५२. आदिवासीहरूको पहिरन, खाना, पेय पदार्थ, जडिबुटी, गीत र नाचको सामूहिक स्वामित्वको (पेटेण्ट) अधिकार सुनिश्चित गर्न सरकारले के उपाय गरेको छ ?

32 Amnesty International, *Maze of Injustice* (2007) and Ministry of Social Development of New Zealand, *The Social report*, 2010, cited in Permanent Forum on Indigenous Issues, Study on the extent of violence against indigenous women and girls in terms of article 22(2) of the UNDRIP, E/C.19/2013/9, 12 February 2013, para 12.

33 NIDWAN, NIDA, and AIPP. 2018. The rights of IPWDs in Nepal, Submitted to The Committee on the Rights of Persons with Disabilities. February 14th, 2018- March 9th, 2018.

34 नागरिक समाजका संस्थाहरू माइती नेपाल र शक्ति समूहहरू नेपालमा चेलीबेटी बेचबिखन रोक्नमा कार्यरत छन्।

35 नागरिक समाजका संस्थाहरू माइती नेपाल र शक्ति समूहहरू नेपालमा चेलीबेटी बेचबिखन रोक्नमा कार्यरत छन्।

36 <https://www.recordnepal.com/art-letter/books/the-dark-side-of-nepals-national-parks/>

५३. आदिवासी महिला र अपांगता भएका आदिवासी महिला विरुद्ध हुने हिंसाका सम्बन्धमा विद्यमान तथ्यांक र जानकारी के छ ?

५४. के सरकारसँग जातजाति, अपांगता र लैङ्गिक आधारमा हुने महिला विरुद्ध हुने हिंसाका पीडितहरूको खण्डीकृत तथ्यांक राख्ने पद्धति छ ?

राज्यलाई सुभावा

५५. आदिवासी महिला, किशोरी र अपांगता भएका आदिवासी महिला विरुद्ध हुने हिंसाको खण्डीकृत तथ्यांक संकलन गर्ने र राख्ने पद्धति विकास गर्ने ।

५६. आदिवासी ज्ञान र शीपहरूको सामुहिक स्वामित्वको (पेटेण्ट) अधिकार सुनिश्चित गर्ने ।

धारा ७ सार्वजनिक र राजनीतिक जीवनमा सहभागिता र प्रतिनिधित्व

५७. हालैको स्थानीय निर्वाचनमा निर्वाचित भएकामध्ये १९.९ प्रतिशत आदिवासी महिला थिए । तर यी निर्वाचित आदिवासी महिलाहरूले आदिवासीको प्रतिनिधित्व गर्दैनन् । निजामती सेवामा नेवार आदिवासीको प्रतिनिधित्व १३.१ प्रतिशत र बाँकी अन्य आदिवासीहरूको २.३ प्रतिशत मात्र छ ।^{३७} नीति निर्माणको उच्चतम तह मन्त्रपरिषद्को कार्यालयमा भएका जम्मा ५३ जना राजपत्रांकित अधिकृतहरूमध्ये २ जना महिला र ६ जना अधिकृतहरू आदिवासी छन् । यी २ महिला र ६ जना आदिवासीमध्ये आदिवासी महिला एक जना मात्र छ । यसले आदिवासी महिलाको अति न्यून प्रतिनिधित्व भएको देखाउँछ ।^{३८}

तालिका: १ मन्त्रालयको कार्यालयहरूमा आदिवासी महिलाको प्रतिनिधित्व

मन्त्रालयको नाम	कर्मचारीको जम्मा संख्या	आदिवासी कर्मचारीको जम्मा संख्या	महिला कर्मचारीको जम्मा संख्या	आदिवासी महिला कर्मचारीको जम्मा संख्या
शिक्षा मन्त्रालय	४३	५	७	२
श्रम मन्त्रालय	२१	४	२	०
वन तथा भूमि व्यवस्थापन मन्त्रालय	२३	२	००	००
कानून मन्त्रालय	२६	२	५	२
महिला, बालबालिका तथा जेष्ठ नागरिक मन्त्रालय	३४	५	१८	४

स्रोत: एशिया ईण्डिजेनस् विमेन नेटवर्क, २०१८

३७ NIWF (2014) Indigenous Women's Participation in State Mechanism: Institutional Level Indigenous Women's Participation Survey. Kathmandu: NIWF.

३८ ऐजन ऐजन ।

५८. तालिका १ ले देखाउँछ कि मन्त्रालयहरूमा आदिवासी महिलाको सहभागिता महत्वपूर्ण हुन्छ । वन तथा भूमि व्यवस्थापन मन्त्रालयको नीति निर्णय निकायमा आदिवासी महिलाको सहभागिता छैन । सबैभन्दा धेरै सहभागिता महिला, बालबालिका तथा जेष्ठ नागरिक मन्त्रालयमा देखिन्छ तर त्यहाँ पनि आदिवासी महिला अति न्यून छ । महिला, बालबालिका तथा जेष्ठ नागरिक मन्त्रालयमा भएका ५३ प्रतिशत महिला कर्मचारी छन् । तर आदिवासी महिला कर्मचारी भने १२ प्रतिशत मात्र छ ।^{३९}
५९. तालिका २ ले तीन प्रमुख दलहरूको केन्द्रीय समितिमा आदिवासी महिलाको अति कम प्रतिनिधित्व देखाउँछ ।

तालिका: २ दलहरूको सूची

दलहरूको नाम	सदस्यको जम्मा संख्या	आदिवासी सदस्यको जम्मा संख्या	महिला सदस्यको जम्मा संख्या	आदिवासी महिला सदस्यको जम्मा संख्या
राष्ट्रिय प्रजातान्त्रिक पार्टी	१४६	३५	२०	६
संघीय समाजवादी फोरम	२३२	१०१	२७	१०
नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी एमाले	२०२	४८	३३	११
नेपाली कांग्रेस	८०	१२	१५	३

स्रोत: एशिया ईण्डिजेनस् विमेन नेटवर्क, २०१८

६०. माथिको तालिकाले देखाउँछ कि आदिवासी महिलाको सहभागिता खासगरी उम्मेदवारी र चुनाव लड्नेहरू नाम मात्रको र न्यून छ । अपांगता भएका आदिवासी महिलाको प्रतिनिधित्व छैन ।

राज्य पक्षलाई प्रश्नहरू

६१. आदिवासी महिलाको आफ्नै संस्थाहरू र समुदायहरूबाट छनौट गरिएका प्रतिनिधिहरूको सम्बन्धमा के कस्तो संयन्त्र र तथ्यांक छ ?

राज्यलाई सुझावहरू

६२. आईएलओ महासन्धि नं. १६९ र यूएनडिप अनुसारको आदिवासीको आत्मनिर्णयको अधिकारलाई पहिचान गर्दै संविधानका साथै राज्य संयन्त्रमा आदिवासी महिलाहरूले आफ्नै संस्थाहरूबाट

39 AIWN Participation & Representation of Indigenous Women in Decision Making: Home to Policy level. A final draft report submitted to AWIN & Tebtebba Foundation by CIPRED, NIWE, NIWE, August 2018.

स्वतन्त्र रूपमा चुनेका प्रतिनिधिहरू अनुग्रहण र सुनिश्चित गर्ने ।

६३. जनसंख्याको आधारमा अर्थात् ३५.८% आदिवासी महिला र अपाङ्गता भएका आदिवासी महिलाले राज्य संयन्त्रको नीति निर्माणको सबै तहहरूमा सहभागिताको लागि कोटा सुनिश्चितता गर्ने ।

धारा १० शिक्षा र भाषाहरू

६४. आधारभूत शिक्षामा भर्ना हुनेको दर ९१ प्रतिशत र माध्यमिक शिक्षामा ३८.९% थियो । विद्यालय पद्धतिले विभिन्न समूहका विद्यार्थीहरूलाई विद्यालयका विभिन्न तरिकाहरू अपनाएर पद्धतिभित्र समाहित गर्ने प्रयास गर्दछन् ।⁴⁰

६५. विभिन्न पहलका वावजूद पनि, आधारभूत र माध्यमिक तहका शिक्षाहरूमा आदिवासी बालबालिका र अपाङ्गता भएका आदिवासी बालबालिकाहरूको गुणस्तरीय शिक्षामा पहुँच धेरै महत्वको छ । अध्ययनले देखाउँछ कि आधारभूत शिक्षा प्राप्त गर्ने उमेरका १० देखि १५ प्रतिशत बालबालिकाहरू विद्यालय बाहिर छन् ।⁴¹ धेरै सन्दर्भ सामग्रीहरू, प्रतिवेदन र प्रमाणहरूले देखाउँछ कि अपाङ्गता भएका आदिवासी बालबालिकाहरू सहयोग सेवाहरू, अज्ञानता र उनीहरूलाई जानकारीको अभावले गर्दा आफ्नै घरमा सिक्रीमा बाँधिएका, कमजोर र एकान्त अवस्थामा छन् ।⁴²

६६. कैयन प्रमाणहरू र प्रतिवेदनहरूले जनाए अनुसार आदिवासी किशोरीहरूले आफ्नो समुदायको विद्यालयमा पहुँच पाउन चुनौतिको सामना गर्नु पर्दछ । किनभने ४१ प्रतिशत आदिवासी बालबालिकाले विद्यालय र घर दुवैको व्यवस्थापन गर्नु पर्दछ ।⁴³ सरकारले वि.सं. २०६६ मा बहुभाषिक शिक्षा कार्यान्वयन निर्देशिका बनाएको थियो, जसले २०७२-२०७३ सम्ममा ७,५०० विद्यालयहरूमा बहुभाषिक शिक्षा कार्यान्वयन गर्ने उद्देश्य राखेको थियो । जे भए पनि यस्तो शिक्षा संसाधन, बजेट र नीतिहरूको अभावले गर्दा केवल २४ विद्यालयहरूमा मात्र कार्यान्वयन भएको भनिएको छ ।

40 विभिन्न किसिमको पढाउने तरिका-जस्तै, विशेष शिक्षा, समावेशी शिक्षा, अनौपचारिक शिक्षा, निरन्तर शिक्षा, दूर शिक्षा र खुल्ला शिक्षा ।

41 Children in School, Global Initiative on Out of School Children (MoE) 2016. झो प्रतिवेदनले विद्यालय बाहिर भएका विद्यार्थीहरूको विस्तृत चित्रण र यो सवाललाई विश्लेषण गर्ने बहुल आयाम देखाउँछ । This report showed the comprehensive picture of out of school children and multiple dimensions of analyzing this issue.
<http://unicef.org.np/uploads/files/927615134285223000-all-children-in-school-report-2016.pdf>

42 EU (2017) The Situation of ICWDs. 2017. Directorate General for External Policies: Policy Department European Parliament.
[http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2017/603837/EXPO_STU\(2017\)603837_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2017/603837/EXPO_STU(2017)603837_EN.pdf)

43 Subba, Chaitanya *et al.* (2014) A Study on the Socio-economic Status of Indigenous Peoples in Nepal. Kathmandu: LAHURNIP.
<http://www.lahurnip.org/uploads/articles/Final-Book-NLSS.pdf>

६७. यस अलावा नेपाली भाषा अभै पनि शिक्षामा अध्यापनको सरकारी कामकाजको माध्यम रहदै आएको छ, जसले गर्दा आदिवासीलाई शिक्षामा पहुँच पाउन बाधा व्यवधान सृजना गर्दछ ।⁴⁴ अति सिमान्तकृत आदिवासीले-जस्तै चेपाङ्को साक्षरता दर न्यून हुनु अति चर्को शैक्षिक भेदभाव अनुभव गर्न परेकोले हो । चेपाङ्को साक्षरता दर २५% छ जव कि राष्ट्रिय प्रौढ साक्षरता दर नै ५७% छ । यस अतिरिक्त १ प्रतिशत चेपाङ महिलांले लेखपढ गर्न सक्दछ, जुन राष्ट्रिय औसत ५०% भन्दा धेरै तल छ ।⁴⁵ शिक्षा मन्त्रालयले २०११ मा परिमार्जित व्यावसायिक शिक्षा र प्रशिक्षण परियोजनाको पहलले ३० प्रतिशत महिलासमेत गरी ७५,००० नेपाली युवालाई प्रशिक्षण प्रदान गरेको छ । तर यी सबै पहलमा महिलाको कुनै पनि खण्डीकृत तथ्यांक छैन ।

राज्य पक्षलाई प्रश्नहरू

६८. सरकारको शिक्षा नीति र अभ्यासले शिक्षाको माध्यम, आदिवासी संस्कृतिप्रति सम्बेदनशील पाठ्यक्रम र शिक्षा, मातृभाषामा शिक्षाका लागि बजेट विनियोजनलगायतको संरचनागत बाधाहरूलाई सम्बोधन गर्दछ ?

राज्यलाई सुझावहरू

६९. विद्यमान सरकारी भाषाको अतिरिक्त संघीय, प्रादेशिक र स्थानीय सरकारमा सूचनाको हक, न्याय र स्रोतहरूमा पहुँचको साथै आदिवासी भाषाहरूलाई सरकारी भाषाको रूपमा मान्यता दिने ।
७०. शिक्षामा पहुँच बढाउने वातावरण र मातृभाषामा सुविधाहरू सबल बनाउनका लागि जनसंख्या, मानव र प्राविधिक संसाधनको अनुपातमा ३५.८% बजेट विनियोजन गर्ने ।
७१. विद्यालयहरूमा आदिवासी किशोरी र युवा, महिला र आपांगता भएका बालबालिकाहरूलाई मूलप्रवाहीकरण गर्नका साथै विद्यालय बाहिर भएकाहरूसम्म पुग्नका लागि प्रभावकारी अनुगमन संयन्त्रसहितको कार्यक्रमहरू र कार्यहरू विकास गर्ने ।

धारा ११ रोजगारी

७२. धारा ११ रोजगारीका सम्बन्धमा राज्य पक्षको प्रतिवेदनको अनुच्छेद १९१ मा दिएको जवाफसँग आदिवासी महिलाको चासो छ । हाम्रो निष्कर्ष यस प्रकार छ: मेडेप गरिबी निवारणको लागि लघु उद्यमी विकास (मेडपा) मा रुपान्तरण भएको छ ।⁴⁶ निफ र यूनडिपीका अनुसार, “साथै, मेडेप र मेडपा कार्यक्रमहरूले आदिवासीको सामुहिक अधिकारको सट्टा व्यक्तिगत अधिकारको

44 यूपिआर प्रतिवेदन ।

45 UPR Report NCARD

46 <http://www.moi.gov.np/medpa/>

माध्यम उद्यमी विकासमा जोड दिन्छ । परियोजना कार्यान्वयनको समयावधिमा आदिवासी महिलाको सामुहिक अधिकारलाई पनि ध्यान दिन सकेको भए धेरै ठूलो उपलब्धि हुने थियो । नेपालका आदिवासीको प्रथाजन्य र परम्परागत शीपहरू संरक्षण गर्न योगदान दिने थियो ।”⁴⁷ सरकारले साँस्कृतिक मदिराजन्य पेय पदार्थहरू-जस्तै नेवारको एला र थौं को उत्पादन, वितरण र बिक्रीलगायतका आदिवासीको प्रथाजन्य ज्ञान तथा शीपहरू र गाईको मासु खाने संस्कार समेतमा आधारित आर्थिक सशक्तिकरणका कार्यहरूलाई अपराधीकरण गरिरहेको छ ।⁴⁸

७३. बँधुवा मजदुर जातीय र साँस्कृतिक पृष्ठभूमिसँग जोडिएको छ । सरकारको प्रतिवेदनहरूले पूर्व कमैया र पूर्व कमलरी किशोरी र महिलाको लागि भएका रोजगारी कार्यक्रमहरूले कुनै तथ्यांक, तथ्य र संख्या दिदैन ।

राज्य पक्षलाई प्रश्नहरू

७४. सरकारले प्रथाजन्य आर्थिक कृयाकलापहरूलाई, जस्तै साँस्कृतिक मदिराजन्य पेय पदार्थहरूको उत्पादन, वितरण र बिक्री, जस्तै नेवारको ऐला र थौं, र गाई मार्ने कार्यलाई किन अपराधीकरण गरिरहेको छ ?
७५. किन मेडेप र मेडपाले आदिवासी महिलाको प्रथाजन्य ज्ञान र शीपहरूमा आधारित आर्थिक सशक्तिकरणलाई वेवास्ता गरेका छन् ?
७६. प्राकृतिक स्रोतहरूमा आदिवासी महिलाको स्वामित्व र नियन्त्रणको हैसियत कस्तो छ ?
७७. संघीय, प्रादेशिक र स्थानीय सरकारहरूले आदिवासी महिलाको भूमि, भूभाग र स्रोतहरूमाथिको अधिकारलाई विद्यमान र/वा बन्दै गरेको कानूनहरूमा आईएलओ महासन्धि नं. १६९ र यूएनड्रिप अनुसार सुनिश्चित कसरी गर्दछ ?

राज्यलाई सुझावहरू

७८. आदिवासी महिलाको प्रथाजन्य ज्ञान र शीपहरूमा आधारित आर्थिक सशक्तिकरणलाई सुनिश्चित गर्ने ।
७९. भूमि, भूभाग र स्रोतहरूमा आदिवासी महिलाको स्वामित्व र नियन्त्रण सुनिश्चित गर्नका लागि संविधान, कानूनहरू र नीतिहरूलाई आईएलओ महासन्धि नं. १६९, यूएनड्रिप, विश्व

47 NIWF and UNDP (2018) Economic Empowerment of Indigenous Women. Kathmandu: NIWF and UNDP in Nepal. http://www.np.undp.org/content/dam/nepal/docs/2018_undpnepal/UNDP_NP-Economic-empowerment-of-indigenous-women-in-nepal.pdf
<http://www.np.undp.org/content/nepal/en/home/library/gender-equality-and-social-inclusion/Economic-empowerment-of-the-indigenous-women-in-Nepal.html>

48 मुलुकको समाधिकक्षकले भन्नुभएको भिडियो १:२५:२ देखी १:३५:०८ सम्म यो लिंकमा हुनुहोस्: <http://webtv.un.org/search/consideration-of-nepal-contd-2627th-meeting-95th-session-committee-on-elimination-of-racial-discrimination/5780260860001/?term=>

आदिवासी सम्मेलन २०७१ (वि.सं.) अनुसार संशोधन गर्ने ।

८०. राष्ट्रिय जनगणनामा खण्डीकृत तथ्यांक समावेश गर्ने र किशोरी, आदिवासी महिला र अपांगता भएका आदिवासी महिलाको अवस्थाका सम्बन्धमा सामाजिक-आर्थिक सूचकांकमा तथ्यांक संकलन गर्ने ।
८१. गाई र गोरुको मासु खाने र मार्ने संस्कारलाई अपराधिकरण गर्ने जनावरसँग सम्बन्धीत अपराध संहिताका प्रावधानहरू खारेज गर्ने ।
८२. साँस्कृतिक, धार्मिक र सामाजिक पेय पदार्थहरू (प्रथाजन्य मादक पदार्थ) सँग सम्बन्धीत कानूनहरू खारेज गर्ने ।
८३. साँस्कृतिक, धार्मिक र सामाजिक पेयपदार्थहरू (प्रथाजन्य मादक पदार्थ) उत्पादन र बिक्री गर्ने आदिवासी महिलाका विरुद्ध कानूनी दुर्व्यवहार बन्द गर्ने ।

विकास साभेदारहरूलाई सुभावहरू

८४. प्रथाजन्य ज्ञान र शिपमा केन्द्रित भई आदिवासी महिलाको आर्थिक सशक्तिकरण सम्बन्धी कार्यक्रम र परियोजनाहरू बनाउने र कार्यान्वयन गर्ने ।

धारा १३ आर्थिक र सामाजिक जीवन

८५. सरकार, काठमाडौं उपत्यका विकास प्राधिकरण र नेपाल प्रहरीबाट काठमाडौं उपत्यकामा सडक विस्तारका नाममा भईरहेको गैरकानूनी र अमानवीय कार्यको परिणामस्वरूप धेरै आदिवासी नेवारको बाध्यात्मक विस्थापन, र उनीहरूको साँस्कृतिक सम्पदा क्षेत्रहरू र सामुहिक जीवन पद्धति विनास भईरहेको छ ।⁴⁹ नेवारसँग एफूपिक लिईएको छैन । सबै किसिमका जातीय भेदभाव उन्मूलन सम्बन्धी समितिको ९५ औं सत्रमा नेपालको प्रतिवेदन उपर १७ र १८ बैशाख २०७५ मा विचार हुँदा यो सवालको वारेमा पनि छलफल गरेको थियो । मुलुकको समाधिषक काली जे होजे फ्रान्सिस्कोले उल्लेख गरे अनुसार सडक विस्तारले काठमाडौं उपत्यकाका १५०,००० नेवारलाई असर गरेको छ ।⁵⁰ सडक विस्तार परियोजनाहरूको सबैभन्दा खराब रूपमा पीडितहरू महिला, बालबालिका र जेष्ठ नागरिकहरू हुन्, जसले मानसिक आघात, असुरक्षा, निराशा, र घरवारविहीनता भोगेका छन्, र केहीले आत्महत्या समेत गरेका थिए ।

49 <http://www.lahurnip.org/news-details/62.html>

SupriyaManadhar Fast Track brings fear of displacement to KhokanaThe **Wire**. March 19, 2018.

<https://www.recordnepal.com/wire/fast-track-brings-fear-of-displacement-to-khokana/>

Crackdown on anti-road expansion protestors Nepali Times. March 28, 2018

<https://www.nepalitimes.com/here-now/crackdown-on-anti-road-expansion-protesters/>

50 मुलुकको समाधिषकले भन्नुभएको भिडियो १:२५:२ देखि १:३५:०८ सम्म यो लिंकमा हुनुहोस्:

<http://webtv.un.org/search/consideration-of-nepal-contd-2627th-meeting-95th-session-committee-on-elimination-of-racial-discrimination/5780260860001/?term=>

आदिवासी महिलालाई आफ्नो साँस्कृतिक सम्पदाको विनाशको नकारात्मक असर परेको छ । आई.एल.ओ.को गभर्निङ्ग बडीले यसको ३३३ औं सत्र (जेठ २०७५) ले यस सम्बन्धमा जाँचबुझ गर्न त्रिपक्षीय समिति गठन गरेको छ ।⁵¹

राज्य पक्षलाई प्रश्नहरू

८६. सडक विस्तार परियोजना कार्यान्वयन गर्दा आदिवासी नेवारसँग एफूपिक किन नलिएको?
८७. आदिवासी नेवार जेष्ठ नागरिक, बालबालिका र महिलाको मानव अधिकारको घोर उल्लंघन र सामुहिक अधिकारलाई सम्बोधन गर्न के उपायहरू अपनाएको छ ?

राज्यलाई सुझावहरू

८८. संविधानमा भएको नश्लीय प्रावधानहरू खारेज गर्ने र आदिवासी महिलाको जीवनसँग सम्बन्धीत आवास, खाद्य, सुरक्षा, भूमि, पानी, स्रोतहरू, साँस्कृतिक सम्पदा र क्षेत्रहरूको पूर्ण संरक्षण र सम्बर्द्धन गर्नका लागि संविधान संशोधन गर्ने ।
८९. समुदायको तहमा कुनै पनि परियोजना कार्यान्वयन गर्दा आदिवासी र आदिवासी महिलासँग व्यापक परामर्श र एफूपिक सुनिश्चित गर्ने ।

सीड समितिलाई सुझावहरू

९०. सीड समितिले आदिवासी महिलाका निम्ति आगामी आधारभूत सुझावका सम्बन्धमा एक दिने छलफल र परामर्श सञ्चालन गर्ने ।
९१. हामी सीड समितिले गरेको कामहरूप्रति र महिलाको अधिकारहरूको सुनिश्चितताका लागि गरेका प्रगतिशील प्रयासहरूको लागि कृतज्ञता व्यक्त गर्न चाहन्छौं जे भए पनि आदिवासी महिलाको अधिकारलाई विशिष्ट अधिकारको रूपमा सामुहिक अधिकारसँग जोडेर प्रतिबिम्बित गर्नका लागि सीड सत्रका बेला यूएनपिएफआईआई, एमरिप र आदिवासीको विशेष समाधिकक्षकलाई विज्ञको रूपमा आमन्त्रण गरी सम्बाद गर्न हामी अनुरोध गर्दछौं ।
९२. महिलाको विविधतालाई स्वीकार गर्न सीड समितिमा आदिवासी महिलाको प्रतिनिधित्व सुनिश्चित गर्ने ।

51 <http://www.lahurnip.org/news-details/62.html>

Annex 1. A List of 43 Indigenous women's organizations who endorsed this report

Committee on the Elimination of Discrimination Against Women (CEDAW) 71st Session 22 October–9 November 2018

SITUATION OF THE RIGHTS OF INDIGENOUS WOMEN IN NEPAL Shadow Report for the Sixth Periodic Report of Nepal
CEDAW/c/NPL/6

Endorsement By Indigenous Women Organization

26 September 2018
ALFA House, New Baneshwor

S. N.	Name of Organization	Name	Designation	Email-Address	Signature
1.	Nepal Bhasa Misha Khala, Central Committee-Kathmandu	Mangala Karanjit	chair	mananewa@yahoo.com	
2.	Nepal Magar Mahila Sangh, Central Committee-Kathmandu	Binita Ale magar	chair	binitaale93@gmail.com	
3.	Sunuwaar Mahila Samaj, Central Committee-Kathmandu	Laxmi Sunuwar	chairperson		
4.	Nepal Kirat Rai Mahila Sangh, Central Committee-Kathmandu	Suja Rai	chairperson	Suja2064rai@yahoo.com	

Committee on the Elimination of Discrimination Against Women (CEDAW) 71st Session 22 October–9 November 2018

SITUATION OF THE RIGHTS OF INDIGENOUS WOMEN IN NEPAL Shadow Report for the Sixth Periodic Report of Nepal
CEDAW/c/NPL/6

Endorsement By Indigenous Women Organization

26 September 2018
ALFA House, New Baneshwor

5.	Tharu Mahila Jaagan Kendra, Central Committee-Kathmandu	Sajana Chaudhary	Member	-	
6.	Nepal Tamang Mahila Ghedung, Central Committee-Kathmandu	Mayalu Lama Tamang	Member	mayalu.tamang@gmail.com	
7.	Thakali Mahila Sangh, Central Committee-Kathmandu	Mina Sherchan	Secretary		
8.	Nepal Majhi Mahila Utthaan Sangh, Central Committee-Kathmandu	Rita majhi	Chairperson		

Committee on the Elimination of Discrimination Against Women (CEDAW) 71st Session 22 October–9 November 2018

SITUATION OF THE RIGHTS OF INDIGENOUS WOMEN IN NEPAL Shadow Report for the Sixth Periodic Report of Nepal
CEDAW/e/NPL/6

Endorsement By Indigenous Women Organization

26 September 2018
ALFA House, New Baneshwor

9.	Nepal Kumal Mahila Samaj Sudhar Samiti, Central Committee- Kathmandu	Shoruti Kumal	Member	-	शुती
10.	Walung Mahila Sangh	PAL Jung LAMA	Chair person	-	पलजुंग
11.	Nepal Gurung (Taru) Mahila Sangh, Central Committee- Kathmandu	Chandra Kula Gurung	Chairperson	-	छाजुंग
12.	Danuwaar Mahila Samaj Sudhar Sangh, Central Committee- Udayapur	SANYA DANUWAR	Chair person	-	संया

Committee on the Elimination of Discrimination Against Women (CEDAW) 71st Session 22 October–9 November 2018

SITUATION OF THE RIGHTS OF INDIGENOUS WOMEN IN NEPAL Shadow Report for the Sixth Periodic Report of Nepal
CEDAW/e/NPL/6

Endorsement By Indigenous Women Organization

26 September 2018
ALFA House, New Baneshwor

13.	Nepal Sherpa Mahila Sangh, Central Committee- Kathmandu	Nimi sherpa	Chair person		निमी शेर्पा
14.	Nepal Pahari Mahila Bikash Sangh, Central Committee- Lalitpur	Bina Nagrkoti	Chairperson		बिना
15.	Meche Mahila Utthaan Sangh, Central Committee- Jhapa	Roshani Meche	Chair person	rosnanameche@gmail.com	रोशनी
16.	Rajbanshi Mahila Sangh, Central Committee- Jhapa	Sanam Rajbanshi	Secretary		सानम
17.	Kirat Yakthung Maangena Chumlung, Central Committee-	sashi chemjung	Chair person		सशी

Committee on the Elimination of Discrimination Against Women (CEDAW) 71st Session 22 October–9 November 2018

SITUATION OF THE RIGHTS OF INDIGENOUS WOMEN IN NEPAL Shadow Report for the Sixth Periodic Report of Nepal
CEDAW/c/NPL/6

Endorsement By Indigenous Women Organization

26 September 2018
ALFA House, New Baneshwor

18.	Lhomi Mahila Kalyan Manch, Central Committee- Lalitpur	chhing chhippa Lhomi	chairperson	chhinglhomi1978@gmail.com	
19.	Palden Dolpo Mahila Sangh, Central Committee- Kathmandu	Pamba yamtam, ghale	chairperson	—	
20.	Mugal Adivasi Janajati Mahila Utthaan Sanstha, Central Committee- Kathmandu	sonam janki	Member	—	
21.	Byasi Sauka Mahila Sangh, Central Committee- Kathmandu	सुधा सुवेदी	सदस्य	9849256787	

Committee on the Elimination of Discrimination Against Women (CEDAW) 71st Session 22 October–9 November 2018

SITUATION OF THE RIGHTS OF INDIGENOUS WOMEN IN NEPAL Shadow Report for the Sixth Periodic Report of Nepal
CEDAW/c/NPL/6

Endorsement By Indigenous Women Organization

26 September 2018
ALFA House, New Baneshwor

22.	Nepal Chhantyal Mahila Sangh, Central Committee- Kathmandu	Manmaya chanyal	chairperson	—	
23.	Barhagaun Chhimighyarcha Mahila Samaj Sewa, Central Committee- Kathmandu	Bhujel Sita Bhujel	secretary	—	
24.	Tajpuriya Mahila Utthaan Sangh, Central Committee- Jhapa	Sumitra Bajpuriya	chairperson	—	
25.	Bhujel Mahila Samaj, Central Committee- Kathmandu	Nirmala Bhujel	general secretary	nirmalabhujel26@yahoo.com	

Committee on the Elimination of Discrimination Against Women (CEDAW) 71st Session 22 October–9 November 2018

SITUATION OF THE RIGHTS OF INDIGENOUS WOMEN IN NEPAL Shadow Report for the Sixth Periodic Report of Nepal
CEDAW/c/NPL/6

Endorsement By Indigenous Women Organization

26 September 2018
ALFA House, New Baneshwor

26.	Jirel Mahila Samaj Sewa, Central Committee-Dolakha	Tika Maya Jirel	vice chair	-	
27.	Nepal Gangaai Mahila Parishad, Central Committee- Jhapa	Sarika Mandal	Treasurer		
28.	Dhanuk Mahila Samaj, Central Committee-Kathmandu	Sushila Devi Mandal.	secretary Law Health and pop'n		
29.	Dura Mahila Samaj, Central Committee-Kathmandu	Pabitra Dura	Chairperson		
30.	Nepal Chepang Mahila Sangh, Central Committee-Kathmandu	Sarmila chepang	Chairperson		

Committee on the Elimination of Discrimination Against Women (CEDAW) 71st Session 22 October–9 November 2018

SITUATION OF THE RIGHTS OF INDIGENOUS WOMEN IN NEPAL Shadow Report for the Sixth Periodic Report of Nepal
CEDAW/c/NPL/6

Endorsement By Indigenous Women Organization

26 September 2018
ALFA House, New Baneshwor

31.	Dhimai Mahila Sangh, Central Committee-Morang	SUMI DHIMAL	Member		
32.	Yakkhama Yapsen, Central Committee-Lalitpur	Junita Rai	Secretary		
33.	Nepal Baram Mahila Sangh, Central Committee-Kathmandu	Meena Baram	Chairperson		
34.	Nepal Thami Mahila Samaj, Central Committee-Kathmandu	Nanu Thami	Chairperson		

Committee on the Elimination of Discrimination Against Women (CEDAW) 71st Session 22 October–9 November 2018

SITUATION OF THE RIGHTS OF INDIGENOUS WOMEN IN NEPAL Shadow Report for the Sixth Periodic Report of Nepal
CEDAW/c/NPL/6

Endorsement By Indigenous Women Organization

26 September 2018
ALFA House, New Baneshwor

35	Nepal Yolmo Woman Association, Central Committee- Kathmandu	Lawa Lama	Vice-Chair	-	
36	Surel Jati Mahila Utthan Samaj	Radhika Surel	vice-chairperson		राधिका
37	Nepal Jhagad Mahila Sangh	Sunita Uraw	Chairperson		<u>Sunita</u>
38	Nepal Bote Janajati Mahila Sangh	Bina Bhoti	Chairperson		<u>Bina</u>
39	Nepal Darai Mahila Samaj	Bindu Darai	chairperson		Bindu
40	Kusunda Mahila Bikash Samaj Nepal	Kamala Kusunda	Chairperson		<u>कमला</u>

Committee on the Elimination of Discrimination Against Women (CEDAW) 71st Session 22 October–9 November 2018

SITUATION OF THE RIGHTS OF INDIGENOUS WOMEN IN NEPAL Shadow Report for the Sixth Periodic Report of Nepal
CEDAW/c/NPL/6

Endorsement By Indigenous Women Organization

26 September 2018
ALFA House, New Baneshwor

41	Bankariya Mahila Bikash Sangh	Santa Maya Bankariya	Chairperson	-	सन्तमा
42	Tokpegola Mahila Samaj Sewa Samiti	LAKPA HISE Sherpa	chair person	-	लक्ष्मी
43	Nepal Bote Mahila Samaj	Indira Bote	advisor	-	इन्दिरा
44					
45					
46					
47					
48					
49					

२.

महिला विरुद्ध हुने भेदभाव उन्मूलन सम्बन्धी समितिले नेपालको
छैठौं आवधिक प्रतिवेदनमाथि दिएको

निष्कर्ष सुझाव

२०७६

संयुक्त राष्ट्र संघ

महिला विरुद्ध हुने सबै प्रकारका भेदभाव उन्मूलन गर्ने महासन्धि

वितरण: व्यापक

२८ कार्तिक २०७५

मूल: अंग्रेजी

महिला विरुद्ध हुने भेदभाव उन्मूलन सम्बन्धी समिति

नेपालको छैठौँ आवधिक प्रतिवेदनमाथि निष्कर्ष सुझाव⁵²

१. समितिले ६ कार्तिक २०७५ का दिन बसेको आफ्नो १६३१औँ र १६३२औँ बैठक (हेर्नुहोस CEDAW/C/SR.1631 and 1632) (हेर्नुहोस [CEDAW/C/NPL/6](#) र [CEDAW/C/SR.1632](#)) मा नेपालले बुझाएको छैठौँ आवधिक प्रतिवेदन (CEDAW/C/NPL/6) माथि छलफल गर्‍यो। समितिको सवालहरू र प्रश्नहरूको सुची [CEDAW/C/NPL/Q/6](#) मा र नेपालले दिएको जवाफहरू [CEDAW/C/NPL/Q/6/Add.1](#) मा उल्लेख छन्।

क. परिचय

२. राज्य पक्षले आफ्नो छैठौँ आवधिक प्रतिवेदन बुझाएकोमा समितिले प्रशंसा गर्दछ। समितिको पूर्व निष्कर्ष अवलोकनहरूका ([CEDAW/C/NPL/CO/4-5/Add.1](#)) सम्बन्धमा राज्य पक्षको अनुगमन प्रतिवेदन र पूर्व-सत्रीय कार्य समूहले उठाएको सवालहरू र प्रश्नहरूको सूचीको लिखित उत्तरका साथै प्रतिनिधि मण्डलको मौखिक प्रस्तुति र सम्वादको समयमा समितिले मौखिक रूपमा उठाएको प्रश्नहरूका जवाफका सम्बन्धमा प्रतिनिधि मण्डलले दिएको थप स्पष्टीकरण समेतको लागि पनि प्रशंसा गर्दछ।

३. समितिले राज्य पक्षको उच्च तहको प्रतिनिधि मण्डलको प्रशंसा गर्दछ, जसको नेतृत्व महिला, बालबालिका तथा जेष्ठ नागरिकमन्त्री थम माया थापा, कानून, न्याय तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय र संयुक्त राष्ट्र संघको कार्यालयका लागि नेपालको स्थायी नियोग र जेनेभा स्थित अन्य अन्तर्राष्ट्रिय संस्थाहरूका प्रतिनिधिहरू संलग्न थिए।

*समितिले आफ्नो ७१ औँ सत्र (५ कार्तिक-२३ कार्तिक २०७५) मा अनुग्रहण गरेको।

52 यो नेपाली अनुवादको मूल पाठ अंग्रेजीमा छ र अंग्रेजीमा भएको मूलपाठ यो लिंकमा उपलब्ध छ:

https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CEDAW%2fC%2fMKD%2fCO%2f6&Lang=en

ख. सकारात्मक पक्षहरू

४. समितिराज्य पक्षको चौथौं र पाँचौं आवधिक प्रतिवेदनहरू (CEDAW/C/NPL/4-5)माथि वि.सं. २०६८ मा विचार भएदेखि यता कानूनी सुधारहरू, खासगरी निम्नानुसार अनुग्रहण हासिल गरेको प्रगतिलाई स्वागत गर्दछ:
- (क) सुरक्षित मातृत्व र प्रजनन स्वास्थ्य अधिकार ऐन, २०७५,
 - (ख) कार्यस्थलमाहुने यौनजन्य दुर्व्यवहार (निवारण) ऐन, २०७१,
 - (ग) लैङ्गिक समानता कायम गर्ने र लिङ्गमा आधारित हिंसा अन्त्यगर्ने सम्बन्धमा केही ऐनहरू संशोधन गर्ने ऐन, २०७२,
 - (घ) ब्रोक्सीको आरोप सम्बन्धी (कसूर तथा सजाय) ऐन, २०७२ ।
५. समिति महिला विरुद्ध भेदभाव उन्मूलन गर्न र निम्न लगायतका लैङ्गिक समानताको प्रवर्द्धनको गति बढाउने उद्देश्य भएको नीतिगत खाकालाई निरन्तर वृद्धि गर्ने राज्य पक्षको प्रयत्नहरूलाई स्वागत गर्दछ:
- (क) कृषि विकास रणनीति, २०७२, जसले कृषिमा लैङ्गिक समानताको उपलब्धिलाई विकासको अभिन्न अङ्गको रूपमा परिभाषित गर्दछ,
 - (ख) निर्वाचन आयोगको लैङ्गिक र सामाजिक समावेशीकरण नीति, २०७०, जसले निर्वाचन प्रक्रियाको सबै चरणहरूमा लैङ्गिक समानता हासिल गर्ने लक्ष्य राख्दछ;
 - (ग) लिङ्गमा आधारित हिंसा अन्त्य गर्ने तथा महिलाको सशक्तिकरण सम्बन्धी राष्ट्रिय रणनीति तथा कार्ययोजना, २०६९,
 - (घ) मानवबेचबिखन विरुद्धको राष्ट्रिय कार्ययोजना, विशेषगरी महिला तथा बालबालिकाहरूका लागि, २०६८ ।

दिगो विकास लक्ष्यहरू

६. समितिले दिगो विकास लक्ष्यहरूका लागि अन्तर्राष्ट्रिय सहयोग र दिगो विकास लक्ष्यहरू र दिगो विकासको लागि कार्यसूची वि.सं. २०८७ (ई.सं २०३०) को कार्यान्वयनको प्रक्रिया अन्तर्गत, महासन्धिको प्रावधानहरू अनुरूप, डी जुरे (अधिकारयुक्त) र डी फ्याक्टो (यथार्थता) लैङ्गिक समानताका अनुभूतिका लागि आव्हानलाई स्वागत गर्दछ । समितिले लक्ष्य ५ को महत्व र सबै १७ वटा लक्ष्यहरूमा समानता र अविभेदका सिद्धान्तहरूको मूल प्रवाहीकरणको महत्वको पुनःसम्झना गर्दछ । यसले राज्य पक्षलाई राज्य पक्षको दिगो विकासलाई हाँक्ने शक्तिको रूपमा महिलालाई मान्यता दिन र यस्तो प्रभावकारिताका लागि सान्दर्भिक नीतिहरू र रणनीतिहरू अनुग्रहण गर्न आग्रह गर्दछ ।

ग. संसद

७. समिति महासन्धिको पूर्ण कार्यान्वयनको लागि विधायिकी शक्तिको अहम् भूमिकामा जोड दिन्छ (हेनुहोस् A/65/38, भाग २ अनुसूची VI) । यसले संघीय संसदलाई, यस्को जनादेश अनुरूप, अहिले र महासन्धि अन्तर्गतको अर्को आवधिक प्रतिवेदन बुझाउने समयको बीचमा वर्तमान निष्कर्ष अवलोकनहरूको कार्यान्वयनको लागि आवश्यक कदमहरू चालनका लागि आमन्त्रण गर्दछ ।

घ. सरोकारका प्रमुख क्षेत्रहरू तथा सुझावहरू

संवैधानिक र कानूनी खाका तथा भेदभावकारी कानूनहरू

८. समिति राज्य पक्षले प्रगतिशील संविधानलाई २०७२ सालमा अनुग्रहण गरेकोमा स्वागत गर्दछ, जस्मा धारा १८(२) ले लिङ्गमा आधारित हुने भेदभावलाई निषेध गर्दछ। राज्य पक्षले २०७५ सालको फाल्गुण महिनाको अन्त्यसम्ममा संवैधानिक प्रावधानहरू अनुरूप ऐनहरू ल्याएर चालू सुधारको लक्ष्यलाई पूर्णता दिने योजनालाई पनि टिपोट गर्दछ । समितिको तैपनि चासो निम्नानुसार छ:

(क) राज्य पक्षले भेदभावका सम्बन्धमा लिएको दृष्टिकोणले संविधान र कानूनमा प्रतिबिम्बित भए अनुसार महिला र किशोरीलाई बहुल र प्रतिच्छेदित भेदभावका स्वरूप बाट पर्याप्त सुरक्षा दिदैन र सार्वजनिक तथा निजी क्षेत्रमा विभिन्न प्रकारका प्रत्यक्ष र अप्रत्यक्ष भेदभावलाई स्पष्टसँग समेट्दैन;

(ख) महिलाको नागरिकतामाथिको अधिकार, वैदेशिक रोजगारीमा पहुँच र सम्बन्ध विच्छेद गर्दा वैवाहिक सम्पत्तिमाथिको अधिकारलाई सीमित गर्ने नागरिकता सम्बन्धी संविधानको धारा ११, र वैदेशिक रोजगार ऐन, २०६४ तथा देवानी संहिता लगायतका भेदभावकारी कानूनहरू संवैधानिक प्रावधानहरू खारेज नगरेको तथ्य ।

९. समिति राज्य पक्षले महासन्धिको धाराहरू १ र २ बीचको सम्बन्ध र दिगो विकास लक्ष्यहरू मध्यको उप-लक्ष्य ५.१ लाई विचार गर्दै आफ्नो कानूनी सुधार प्रक्रियालाई प्राथमिकता दिन सहमत हुने सिफारिश गर्दछ, जसले सबै ठाउँको महिला र किशोरी विरुद्ध हुने सबै प्रकारका भेदभाव उन्मूलन गर्न आह्वान गर्दछ, र राज्य पक्षलाई यी थप सुझावहरू दिन्छ,

(क) महिला विरुद्ध हुने भेदभावको परिभाषा, प्रत्यक्ष र अप्रत्यक्ष भेदभावको तत्वहरू समेट्ने, साथै सार्वजनिक र निजी क्षेत्रहरूमा हुने बहुल र प्रतिच्छेदित भेदभावका स्वरूपहरूका पीडितलाई प्रभावकारी उपचारको ग्यारण्टी समेट्ने गरी भेदभाव विरुद्ध बृहत कानून अनुग्रहण गर्ने;

(ग) राष्ट्रियता, सम्बन्ध विच्छेद गर्दा वैवाहिक सम्पत्तिको वितरण र वैदेशिक रोजगारीमा पहुँचका क्षेत्रहरूमा भएको भेदभावमा विशेष रूपमा केन्द्रित भएर महिला र किशोरी विरुद्ध भेदभाव गर्ने बाँकी सबै संवैधानिक र कानूनी प्रावधानहरू खारेज गर्ने ।

न्यायमा पहुँच

१०. समिति स्थानीय तहमा न्यायिक समितिहरूको स्थापनाको स्वागत गर्दछ र एकीकृत निःशुल्क कानूनी सहायता नीतिका साथै निशुल्क कानूनी सहायता परिकल्पनाको योजनाबद्ध सुधार बन्दै गरेको मस्यौदाको टिपोट गर्दछ । यसले तैपनि निम्न चासोहरू अभिव्यक्त गर्दछ:

- (क) आफ्नो अधिकारवारे महिला र किशोरीहरूको चेतना र न्यायमा पहुँचको प्राप्तिको लागि उपलब्ध संयन्त्र र उपचारको खोजीमा भएको कमी;
- (ख) लक्षित वित्तीय सहयोग र प्रतिच्छेदित भेदभावका स्वरूपहरू भोग्न परेका महिलालाई साभार रूपमा बोलिने भाषाहरूमा कानूनी सहायताको कमी;
- (ग) बलात्कार र अन्य यौनजन्य हिंसाको स्वरूपको मुद्दा गर्ने समयावधि एक वर्ष दिने कानूनी हदम्यादले महिला र किशोरीहरूले यौनिक र लैङ्गिकतामा आधारित अपराधहरूको उजूरी गर्दा बेहोर्न पर्ने लाञ्छनामा ध्यान दिन असफल भएको र त्यसकारण यसता अपराधहरूमा दण्डहीनतालाई बढावा दिने;
- (घ) विशेष गरेर स्थानीय निकायमा, न्यायिक तथा कानून लागू गर्ने अधिकारीहरूले, यौनिक र लैङ्गिकताको आधारमा हुने हिंसाको उजूरी दर्ता गर्न बाट रोक्ने, र उनीहरूले उच्च अदालतको निर्णयलाई पालना नगर्नाले यस्तो निर्णयको कार्यान्वयन गर्न असफल भएको यथार्थता ।

११. समिति यो सिफारिश गर्दछ कि राज्य पक्षले न्यायमा महिलाको पहुँचका सम्बन्धमा आधारभूत सुझाव नं. ३३ (२०७२) अनुरूप:

- (क) न्याय खोजिरहेका महिलाका लागि थप भेदभाव वा लाञ्छनाको कारण हुनुको सट्टा वैधानिक र स्वीकार्य दुवै लाने संस्कृति र सामाजिक वातावरण प्रवर्द्धन गर्न कानूनी खाका न्यायमा पहुँचको सम्बन्धमा उपलब्ध संयन्त्र, कानूनी सहायता परिकल्पनाको सम्बन्धमा सूचना प्रवाह गर्नका लागि बहिष्कृतलाई समावेश गर्ने लक्षित क्रियाकलापहरूलाई बलियो बनाउने ।
- (ख) प्रतिच्छेदित र बहुल भेदभाव भोगिरहेका महिलाहरू जस्तै दलित महिला, आदिवासी महिला, मधेसी र थारु महिला समेत धार्मिक अल्पसंख्यक महिला, अपांगता भएका महिला, दुर्गम क्षेत्रका महिला, समलिंगी महिला, द्विलिंगी, पारालिंगी, अन्तरलिंगी महिला, विस्थापित र आप्रवासी महिलाका लागि लक्षित वित्तीय सहयोग र सामान्यतया बोलिने भाषाहरूमा कानूनी सहायता प्रदान गर्ने;
- (ग) बलात्कार र अन्य यौन हिंसाका अपराधमा परेकालाई न्यायमा महिलाको प्रभावकारी पहुँच सुनिश्चित गर्न सबै सन्दर्भका यौन हिंसाका उजूरीहरू दर्ता गर्न हदम्याद सम्बन्धी कानूनी

प्रावधान खारेज गर्ने;

- (घ) महिला अधिकार सम्बन्धी न्यायिक समितिहरू र कानून लागू गर्ने अधिकारीहरूलाई विश्वव्यापी आवधिक पुनरावलोकन (A/HRC/31/9, para. 122.46) को दोस्रो चक्रमा गरेको प्रतिबद्धता अनुसार महिला अधिकारका साथै महिला विरुद्ध हुने लैंगिक हिंसाका घटनाहरूमा लैंगिकमैत्री अनुसन्धान र सोधपुछका प्रक्रियाहरूका सम्बन्धमा राष्ट्रिय न्यायिक प्रतिष्ठान मार्फत अनिवार्य प्रशिक्षण दिने ।

महिलालाई अगाडि बढाउनको लागि राष्ट्रिय संयन्त्र

१२. समिति राष्ट्रिय महिला आयोगलाई संविधान अन्तर्गत मान्यता दिएकोमा स्वागत गर्दछ । तैपनियसमा चासो छ कि

- (क) राष्ट्रिय महिला आयुक्तको नियुक्ति रोकिएको, आयोगले काम गर्नका लागि अपर्याप्त संसाधनहरू विनियोजन हुनु र यसको सीमित म्याण्डेट हुनुको कारणले आयोगले उजूरी प्राप्त गर्न र कानूनी रूपमा बाध्यकारी निर्णय जारी गर्न नसक्नाले महिलाको अधिकार संरक्षण र प्रवर्द्धन गर्न नसक्नु ।
- (ख) राष्ट्रिय लैंगिक समानता नीति अनुग्रहण गर्न बांकी रहेको र लैंगिक समानताको प्रवर्द्धनको प्रयासमा राष्ट्रिय महिला आयोग, महिला, बालबालिक तथा जेष्ठ नागरिक मन्त्रालय, संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास र सामाजिक विकास मन्त्रालयहरूको बिच अपर्याप्त समन्वय हुनु;
- (ग) महिला र किशोरी विरुद्ध हुने भेदभावलाई पर्याप्त मात्रामा सम्बोधन गर्न स्थानीय निकायलाई स्पष्ट म्याण्डेट, विज्ञता र संसाधनको कमी हुनु ।

१३. समिति, प्रभावकारी राष्ट्रिय संयन्त्र र प्रचार प्रसारका सम्बन्धमा आधारभुत सुझाव नं. ६, २०४४ अनुसार सुझाव दिन्छ कि राज्य पक्षले:

- (क) महिला अधिकार सम्बन्धी आयुक्तको नियुक्ति छिटो गर्ने र राष्ट्रिय महिला आयोगलाई उजूरी संयन्त्र तथा बाध्यकारी निर्णय जारी गर्ने अधिकार दिने, यसका कार्यहरू सम्पादन गर्न मानव, प्राविधिक र वित्तीय संसाधनहरू पर्याप्त मात्रामा विनियोजन गर्ने;
- (ख) राष्ट्रिय लैंगिक समानता नीति अनुग्रहण गर्न प्राथमिकता दिने, सबै तहहरूमा महिलाको मानव अधिकार प्रवर्द्धन गर्न जिम्मेवार भएको मन्त्रालयहरू बीच समन्वय र सहयोग सुनिश्चित गर्न नीतिको कार्यान्वयन गर्ने अधिकारीलाई पर्याप्त मात्रामा निर्णय गर्ने शक्ति, मानव र वित्तीय संसाधनहरू सुनिश्चित गर्ने;
- (ग) महिलाको अधिकार र लैंगिक समानता सम्बोधन गर्ने र महिलाको नेतृत्वको लागि स्थानीय

तहमा लक्षित बजेट विनियोजन पुनःप्रवेश गराउन स्थानीय सरकारहरूको म्याण्डेट र क्षमता अभिवृद्धि गर्ने ।

नागरिक समाज सँगठनहरू र राष्ट्रिय मानव अधिकार संस्थाहरू

१४. समिति राज्य पक्षबाट महिला अधिकार साकार बनाउन नागरिक समाज सँगठनहरूको पूर्व सक्रियताको स्वागत गर्दछ । यसले तैपनि निम्न चासोहरू राख्दछ कि

- (क) संविधानको प्रावधानहरू कार्यान्वयन गर्नका लागि नागरिक समाज वा राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगसँग कानून निर्माणमा राज्य पक्षले परामर्श गर्न अपर्याप्त प्रयत्न;
- (ख) नागरिक स्थानको संरक्षण गर्न र नागरिक समाजको संलग्नतालाई प्रवर्द्धन गर्न राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगले गरेको अपर्याप्त संलग्नता;
- (ग) विद्युतीय कारोवार ऐन, राष्ट्रिय प्रसारण नियमावलीहरू र अनलाईन मिडीया सम्बन्धी मस्यौदा निर्देशिकामा भएका निषेध गर्ने प्रावधानहरूका कारणले राज्य पक्षबाट नागरिक स्थान खतरामा परेको, र नागरिक समाज सँगठनहरू र उनीहरूको जनवकालतका लागि कोषमा पहुँचलाई संरक्षण गर्न मस्यौदा राष्ट्रिय अखण्डता आचार संहिता नीति र गोपनीयता नीतिलाई आवश्यक संशोधन नगरिकन अनुग्रहण गरेकोले थप निषेध भोग्नु पर्ने ।

१५. समिति राज्य पक्षलाई सुझाव गर्दछ:

- (क) कानूनको निर्माण र कार्यान्वयन तथा महिला अधिकार संरक्षण गर्ने उद्देश्यका कार्यक्रमहरूमा महिलाहरूको गैरसरकारी संस्थाहरू, राष्ट्रिय महिला आयोग र राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगको अर्थपूर्ण सहभागिता सुनिश्चित गर्ने;
- (ख) नागरिक स्थानको संरक्षण र नागरिक समाजलाई संलग्न गर्न राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगको म्याण्डेटलाई बलियो बनाउने;
- (ग) राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग र नागरिक समाजसँग परामर्श गरी महिला अधिकारको लागि कार्यरत गैरसरकारी संस्थाहरूका प्रतिनिधिहरूको क्रियाकलापहरू र वाक स्वतन्त्रतामा अंकुश नलाग्ने गरी मस्यौदा राष्ट्रिय अखण्डता मस्यौदा आचार संहिता नीति र मस्यौदा गोपनीयता नीति तथा मस्यौदा अनलाईन सञ्चार सम्बन्धी निर्देशिकालाई परिमार्जन गर्ने, र विद्युतीय कारोवार ऐन तथा राष्ट्रिय प्रसारण नियमावलीहरू संशोधन गर्ने ।

अस्थायी विशेष व्यवस्था

१६. समिति संविधानको धारा ३८(५) अन्तर्गत शिक्षा, स्वास्थ्य, रोजगारी सामाजिक सुरक्षाका

क्षेत्रहरूमा महिलाको निम्ति 'विशेष अवसरहरू' का लागि प्रावधानहरू शुरु गरेकोमा स्वागत गर्दछ । यसको चासो तैपनि छः

- (क) संविधानको धारा ४७ मा भएको प्रावधानको बावजूद राष्ट्रिय कानूनी खाकामा विशेष अवसरहरूका सम्बन्धमा संवैधानिक प्रावधानहरूलाई एकीकृत गर्ने कानूनको अभाव, र स्वास्थ्य, शिक्षा, रोजगारी, आवास, स्वच्छ पानी, सरसफाई र सामाजिक सुरक्षाका क्षेत्रहरूमा विशेष अवसरहरू प्रदान गर्ने विशेष कानून नहुनु;
- (ख) 'सामाजिक वा साँस्कृतिक रूपमा पछि परेका महिलालाई' कानूनमा भएका 'विशेष अवसरहरू' प्रयोग गर्न सीमित गर्ने संविधानमा भएका प्रतिच्छेदित र भेदभावका बहुल स्वरूपहरू भोगिरहेका महिलाको विशेष आवश्यकताको पहिचान नहुनु;
- (ग) 'विशेष अवसरहरू' को कार्यान्वयनको अनुगमन गर्ने संयन्त्रको कमी र सरकारी कर्मचारीहरूमा अस्थायी उपायहरूको फाईदा र उद्देश्यहरूको वारेमा अपर्याप्त सचेतना ।

१७. समिति यो सुझाव दिन्छ कि राज्य पक्षले महासन्धिको धारा ४(१) र समितिको आधारभूत सुझाव नं. २५ (२०६१ वि.सं.) अनुसारः

- (क) स्वास्थ्य, शिक्षा, रोजगारी, आवास, स्वच्छ पानीमा पहुँच र सरसफाई तथा सामाजिक सुरक्षाका क्षेत्र जस्ताका लागि प्रावधानहरू समेत भएको विशेष अवसर ऐन अनुग्रहण छिटो गर्ने;
- (ख) 'विशेष अवसरहरू' को कानूनी प्रावधानमा प्रतिच्छेदन र भेदभावका बहुल स्वरूप भोगेका सबै महिला र किशोरीहरूको विशेष आवश्यकतालाई पहिचान गर्ने;
- (ग) महिला र पुरुष बिचको सारभूत समानता हासिल गर्ने र महिलाको विशेष समूहहरू विरुद्ध हुने भेदभावका बहुल स्वरूपहरूलगायत महिला विरुद्ध हुने विगत र वर्तमानको भेदभावलाई सच्याउन आवश्यक पर्ने संरचनागत, सामाजिक र साँस्कृतिक परिवर्तनहरूमा असर पार्न सुनिश्चित गर्ने उपायहरू छिटो गर्ने उद्देश्यका साथ सान्दर्भिक सरकारी कर्मचारी सबैको चेतना जागरण र प्रतिच्छेदन र 'विशेष अवसर' कानूनको कार्यान्वयनको अनुगमन गर्ने ।

पूर्वाग्रही र हानिकारक व्यवहारहरू

१८. समिति छाउपडी, दाईजो, बोक्सीको आरोप, दलित व्यक्तिहरू विरुद्धको भेदभाव र बालविवाह लगायत कतिपय हानिकारक व्यवहारहरूको अपराधीकरणको स्वागत गर्दछ । तापनि यसले निम्न विषयहरूमा चासो व्यक्त गर्दछः

- (क) कतिपय हानिकारक व्यवहारहरूको अपराधीकरण गरिएको भए तापनि छाउपडी (महिनारी

भएको महिलालाई एकलै अलग राख्ने), बालविवाह, दाईजो, छोरालाई प्राथमिकता, बहुविवाह, विधवा विरुद्ध भेदभाव, बोक्सीको आरोप, दलित र आदिवासी महिला तथा किशोरी विरुद्धको भेदभाव, भ्रुमा (बौद्ध गुम्बामा साना बालिकालाई धार्मिक कार्य सम्पादन गर्न चढाउने), देउकी (धार्मिक दायित्व पूरा गर्न देउतालाई बालिका चढाउने) र धान खाने (बाबुआमाले आफ्नो बच्चाहरूको विवाहलाई विधिपूर्वक सम्पन्न गर्नका लागि लिने पैसा) व्यवहारहरू राज्य पक्षमा निर्बन्ध रहिरहेको तथ्य;

- (ख) अपराध संहितासँग बाभिएका देवानी संहिताका प्रावधानहरू खारेज गर्न मुलुकी ऐनसँग सम्बन्धीत केही ऐनहरू संशोधन गर्न विधेयकको अनुग्रहण गर्न बाँकी रहेका र ती बाभिएका प्रावधानले बालविवाह रोक्ने राज्यको प्रयत्नहरूलाई कमजोर पारेको तथा पीडितलाई कानूनी उपचारहरूको पहुँचलाई अवरोध गरेको;
- (ग) अन्तरलिंगी व्यक्तिहरू विरुद्ध हुने भेदभाव जस्तो कि दुर्व्यवहार, उजुरी भईसकेको शिशुहत्या, बाध्यात्मक विवाह र उनीहरू उमेर पुग्न अघि, आफ्नो स्वतन्त्र, अग्रिम जानकारीसहितको मञ्जुरी दिन सक्षम हुनु अघि उनीहरूलाई राज्य पक्षको सरहदभित्र वा विदेशमा अन्तरलिंगी शिशु र बालबालिकाको लागि चिकित्सा विज्ञानको दृष्टीले अनावश्यक प्रक्रिया चलाउनु;
- (घ) हानिकारक व्यवहारहरू भएका भन्दा कम उजुरी परेको र पीडितहरूलाई अल्पकालीन र दीर्घकालीन सहयोगको अपर्याप्तता ।

१९. यसको पहिलेको सुझाव (CEDAW/C/NPL/CO/4-5, para. 18) को स्मरण गर्दै समिति सिफारिश गर्दछ कि राज्य पक्षले महिला विरुद्ध भेदभाव उन्मूलन समितिको संयुक्त आधारभूत सुझाव नं ३१/हानिकारक व्यवहार सम्बन्धमा बाल अधिकार समितिको (२०७१) आधारभूत टिप्पणी नं १८ का साथै दिगो विकास लक्ष्यको उप-लक्ष्य नं ५.३, जसले सबै प्रकारका हानिकारक व्यवहारको अन्त्यका लागि गरेको आव्हान अनुरूप:

- (क) सबै प्रकारका हानिकारक परम्परागत व्यवहारहरू निषेध गर्ने, यस्ता व्यवहार गर्ने उत्पीडकहरूलाई अनुसन्धान र कारवाही गर्ने, पर्याप्त दण्ड दिने र उत्पीडितलाई क्षतिपूर्ति दिने विधेयकको अनुग्रहण छिटो गर्ने ।
- (ख) नागरिक समाज र स्थानीय सरकारसँगको सहकार्य गरी प्रहरी, न्यायपालिका, गाउँमा आधारित स्वास्थ्य सञ्जालहरूका साथै धार्मिक र सामुदायिक नेताहरूलगायतका सबै सरोकारवालाहरूलाई हानिकारक व्यवहार सम्बन्धी कानून र महिला तथा किशोरीको जीवनमा पर्ने असरहरू वारे सचेतना जगाउन ठोस लक्ष्यहरू र स्रोतहरूसहितको विस्तृत

रणनीतिको छिटो विकास गर्ने;

- (ख) अपराध संहिता अनुरूप विवाह गर्न निर्धारित २० वर्षको कानूनी उमेर अनुसार देवानी संहिताका प्रावधानहरू ल्याउन मुलुकी ऐनसँग सम्बन्धीत केही कानूनहरू संशोधन गर्न विधेयकको मस्यौदा अनुग्रहण गर्न प्राथमिकता दिने;
- (ग) अन्तरलिंगी बालबालिकाहरूले मञ्जुरी दिन कानूनी उमेर पुगनु अघि अनावश्यक शल्यचिकित्सा वा अन्य चिकित्सा प्रक्रिया गर्न प्रष्ट रूपमा रोक लगाउने कानूनी प्रावधान अनुग्रहण गर्न र चिकित्सा र मनोवैज्ञानिक पेशेवारहरूलाई अन्तरलिंगी व्यक्तिहरूका अधिकारका वारेमा प्रशिक्षित गर्ने;
- (घ) हानिकारक व्यवहारहरूबाट पीडितहरूले बदला वा लाञ्छना लाग्ने डर विना उजूरी दर्ता गर्न सकून भनी सुनिश्चितता गर्ने र प्रभावकारी उपचारमा पहुँच पुऱ्याउने तथा कानूनी, सामाजिक, चिकित्सा, मनोवैज्ञानिक सहयोग र आश्रय लगायतका सहयोग पीडितलाई गर्ने ।

लैङ्गिक आधारमा हुने महिला विरुद्धको हिंसा

२०. समिति महिला र किशोरी विरुद्ध हुने हिंसा अन्त्य गर्न चार बूदे संकल्पको अनुग्रहणको स्वागत गर्दछ । तापनि यसको चासो निम्नानुसार छ:

- (क) विशेष गरी आदिवासी महिला विरुद्ध र २०७१ को भूकम्पपछि अस्थायी शिविरहरूमा रहेकाहरूमा बढ्दो महिला विरुद्धको हिंसाको दर;
- (ख) लैङ्गिक सशक्तिकरण र लैङ्गिक आधारमा हुने हिंसा अन्त्य गर्ने राष्ट्रिय रणनीति र कार्य योजना अनुग्रहण गर्न ढिलाई;
- (ग) अपराध संहितामा बलात्कारको परिभाषामा गरिएको सीमितता, राज्य पक्षको कानूनमा युद्ध अपराधहरूका सम्बन्धमा प्रावधानहरू नहुनु र बलात्कार र जबरजस्ती गर्भपतन लगायतका यौन हिंसाहरू रोकन ठोस उपायहरूको अभाव ।

२१. समिति सुभाब दिन्छ कि राज्य पक्षले महिला विरुद्ध हुने लैङ्गिक हिंसा सम्बन्धमा आधारभूत सुभाब नं. ३५(२०७४) आधारभूत सुभाब नं. १९ लाई दुरुस्त बनाए अनुरूप:

- (क) आदिवासी समुदाय र अस्थायी आश्रयमा बसेका समुदायहरू लगायतकालाई, विशेष गरी महिला विरुद्ध लैङ्गिक आधारमा हुने हिंसाबाट असर परेका समुदायलाई लैङ्गिक आधारमा हुने हिंसा अन्त्य गर्ने कोष (फण्ड) मा उनीहरूलाई पहुँच दिन र प्रहरी सेवामा आदिवासी महिलाको सहभागिता प्रवर्द्धन गर्न लक्षित सचेतना जागरण विकास गर्ने;
- (ख) लैङ्गिक सशक्तिकरण र लैङ्गिकतामा आधारित हिंसा अन्त्य गर्न राष्ट्रिय रणनीति र कार्य

योजना २०७५ सालको पुष महिनाको मध्यसम्ममा सम्वादका बेला ईंगीत गरे अनुसार, अनुग्रहण गर्न र यसको कार्यान्वयनका लागि लैङ्गिकतामा आधारित हिंसा अन्त्य गर्ने कोषका निम्ति पर्याप्त स्रोत वितरण गर्ने;

- (ग) बलात्कार र जबरजस्ती गर्भपतनलगायतका यौन हिंसालाई यातनाको एउटा प्रकारको रूपमा पहिचान गर्न र बलात्कारको परिभाषालाई अन्तर्राष्ट्रिय अपराध न्यायालयको रोम विधान अनुसार ल्याउन विश्वव्यापी आवधिक पुनरावलोकन (A/HRC/31/9, para. 121.8-9 / 122.13) को दोस्रो चक्रमा गरेको प्रतिबद्धता अनुसार अपराध संहिताका प्रावधानहरू संशोधन गर्ने ।

महिला र शान्ति र सुरक्षा

२२. समिति बेपत्ता पारिएको व्यक्तिको छानवीन आयोग, सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोगको स्थापना, बेपत्ता पारिएको व्यक्तिको छानवीन, सत्य तथा मेलमिलापका सम्बन्धमा ऐनमा भईरहेको संशोधनको स्वागत गर्दछ । यो खाका अन्तर्गत द्वन्द्वकालमा भएका बलात्कार र यौनजन्य अपराधका अन्य रूपहरू सम्बन्धी मुद्दा दर्ता गर्न कानूनी हद योजनाबद्ध रूपमा स्थगित भएकोलाई टिपोट गर्दछ । तापनि यसको चासो निम्नानुसार छ:

- (क) तथ्य यो हो कि २०५२ र २०६२ सालको बिचमा भएको सशस्त्र द्वन्द्वकालमा घटेका अपराधका सम्बन्धमा अपराध कानून विधेयकको प्रयोग गर्न बहिष्करणमा पारिएको; यी अपराधहरूको परिभाषाको अभाव भएको; उनीहरूलाई अभियोग लगाउन थप आवश्यकता थोपारिएको; सजायमा अत्यधिक कटौतीले अपराधको गहनतासँग असमानुपातिक बनाएको; अपराधको सम्बन्धमा भईरहेको छानवीन रोकिएको; माफी र मेलमिलापलाई ठाउँ दिने प्रावधानहरूले सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोग ऐनको मस्यौदा विधेयकले यौन तथा लैङ्गिकतामा आधारित हिंसासँग सम्बन्धीत दावीहरू मात्र नभएर युद्ध अपराध र मानवता विरुद्धको अपराध समेतको कानूनी कारवाहीमा बाधा पुऱ्याएको ।
- (ख) आयुक्तहरूमा स्वतन्त्रताको अभाव र आयोगहरूलाई अपर्याप्त स्रोतको विनियोजनले शान्ति प्रक्रियालाई अघि बढ्नबाट रोक्छ;
- (ग) विधवाहरू, बेपत्ता भएकाहरूको परिवारका सदस्यहरू, बलात्कार र अन्य प्रकारका यौन हिंसाबाट पीडितहरूलगायतका महिला र किशोरीहरू जो सशस्त्र द्वन्द्वबाट पिडित भएका छन्, जसले अन्तरिम उद्धार वा पूर्णरूपमा सच्याउनेबाट उनीहरूले फाइदा नपाउनेतथ्य छ;
- (घ) संयुक्त राष्ट्र संघीय सुरक्षा परिषद्को प्रस्ताव नं १३२५ को (२०५७ साल) (1325 (2000)

कार्यान्वयन गर्न दोस्रो राष्ट्रिय कार्य योजना अनुग्रहण गर्नमा ढिलाई ।

२३. समिति सिफारिश गर्दछ कि राज्य पक्षले द्वन्द्व निवारण, द्वन्द्व र द्वन्द्वपश्चातका अवस्थाहरूमा महिला सम्बन्धी आधारभूत सुभावा नं ३० (२०७०) र महिलाको न्यायमा पहुँचका सम्बन्धमा नं. ३३ (२०७२) अनुरूप:

- (क) द्वन्द्वका बेला घटेका यौन हिंसा सम्बन्धी मुद्दा दर्ता गर्न कानूनी हद हटाउने, सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोग ऐनलाई नागरिक समाज र पीडितहरूसँगको परामर्शमा अन्तर्राष्ट्रिय कानून अन्तर्गत आफ्नो दायित्व अनुसार ल्याउन र सर्वोच्च अदालतले १४ फागुण २०७१ मा गरेको फैसला, जसले सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोग ऐनको माफीको प्रावधानहरू संशोधन गर्न आदेश दिन्छलाई मध्यनजर राख्ने र ऐनलाई लैङ्गिक सम्बेदनशील बनाउने;
- (ख) उच्चायुक्तहरूको स्वतन्त्रता र निष्पक्षतालाई सुनिश्चित गर्न उपयुक्त उपायहरू अबलम्बन गर्ने, दुईवटा आयोगहरूको सञ्चालनका लागि पर्याप्त मानव, प्राविधिक र वित्तीय संसाधनहरू वितरण गर्ने;
- (ग) सशस्त्र द्वन्द्वबाट पीडित महिला र किशोरीलाई अन्तरिम उद्धार र पूर्ण र प्रभावकारी रूपमा प्रतिदान, क्षतिपूर्ति, पुनर्स्थापन र फेरी नदोहोरीने प्रत्याभूतिमा पहुँचको प्रत्याभूति;
- (घ) राज्य पक्षमा दिगो शान्ति सुनिश्चित गर्न सुरक्षा परिषद्को महिला र शान्ति तथा सुरक्षा सम्बन्धी संकल्प १३२५ (२०५७) (1325 (2000)) को कार्यान्वयनको लागि दोस्रो राष्ट्रिय कार्य योजनाको अनुग्रहण चाँडो गर्ने ।

बेचबिखन र बेश्यावृत्तिको शोषण

२४. समिति प्रत्येक जिल्लामा बेचबिखनबाट बाँचेकाहरूको पुनःस्थापनका लागि कोषको स्थापना, व्यक्तिको बेचबिखन विरुद्ध लड्न न्यायपालिका र कानून लागू गर्ने अधिकृतहरूको प्रशिक्षणको स्वागत गर्दछ । तापनि, यसले निम्न चासो व्यक्त गर्दछ:

- (क) वैदेशीक रोजगारीमा महिलाको अवसरहरूलाई नियन्त्रित गर्ने वैदेशीक रोजगारी ऐनका प्रावधानहरू, र वैदेशीक घरेलु काममा प्रतिबन्धले महिलाहरू खासगरी विस्थापित, ग्रामीण, आदिवासी, दलित महिला र किशोरीहरूलाई अनियमित आप्रवासमा धकेल्छ, जसले उनीहरूलाई मानव बेचबिखनको उच्च जोखिममा पार्दछ,
- (ख) बेचबिखनबाट पीडित महिला र किशोरीहरूका निम्ति पूर्व पहिचान र मार्ग निर्देशन गर्ने पद्धतिको अभाव;
- (ग) बदलाको डर र पीडित तथा साक्षी संरक्षण संयन्त्रहरूको अभावले गर्दा महिला र किशोरी विरुद्ध घटेका बेचबिखनका अपराधहरू भएभन्दा कम उजुरी हुने गरेको;

- (घ) मानव बेचबिखन तथा ओसार-पसार (नियन्त्रण) ऐनमा भएको बेचबिखनको परिभाषा संकुचित भएकोले महिला र किशोरीहरूलाई यौन शोषण र यौन बेचबिखनबाट संरक्षण दिनबाट रोक्नेको, अदालतमा उपस्थित हुन नसक्ने महिलालाई दण्ड तिर्न बाध्य र पर्याप्त क्षतिपूर्ति दिन असफल हुनु;
- (ङ) लापरवाही तथा राज्यका अधिकृतहरूको प्रत्यक्ष खराब नियतका साथै बैदेशिक रोजगार ऐन अन्तर्गत गरिने कारवाहीको कारणले कम दरमा दोषी ठहर हुनु, महिला र किशोरी विरुद्ध घटेका बेचबिखनका अपराधमा दया गरी सजायको प्रयोग;
- (च) बेचबिखनमा परेको परिणाम स्वरूप बेचबिखनमा परेका महिला तथा किशोरीहरू साथै उजुरी अनुसार बेचबिखनमा परेका पीडितहरूका साथै बेश्यावृत्तिमा लागेका महिलाहरू र किशोरीहरू गिरफ्तार भएको, थुनामा परेको र देश निकाला भएकाहरूलाई आश्रय स्थलहरूमा अपर्याप्त स्रोतको विनियोजन ।

२५. समिति राज्य पक्षले दिगो विकास लक्ष्यहरूको उप-लक्ष्य ५.२ जसले बेचबिखन, यौन र अन्य प्रकारका शोषणलगायत सार्वजनिक र निजी क्षेत्रहरूमा महिला विरुद्ध हुने सबै प्रकारका हिंसा उन्मूलन गर्नका लागि गरेको आव्हानलाई लक्षित गर्न ध्यान आकर्षण गर्दछ र राज्य पक्षलाई यो सुभाब दिन्छ:

- (क) महिला कामदारलाई वैदेशिक रोजगारी खाज्ज लागेको प्रतिबन्ध हटाउने र ग्रामीण, विस्थापित, आदिवासी र दलित महिला तथा किशोरीहरूलाई बेचबिखनको खतरा वारे र अपराधिक प्रकृतिको वारेमा सचेतना जगाउने;
- (ख) न्याय र कानून लागू गर्ने अधिकृतहरू तथा सेवा प्रदायकहरूलाई बेचबिखनका पीडितहरूको पूर्व पहिचान गर्न र त्यसको संरक्षित सेवाहरू वारे जानकारी दिने देखि संरक्षित सेवाहरू सुनिश्चित गर्न स्तरीकृत सञ्चालन प्रक्रियाहरू अनुग्रहण गर्ने र यसको विषयवस्तुलाई दिइने प्रशिक्षण एकीकृत गर्ने;
- (ग) साक्षीर पीडित संरक्षणको विधेयकहरू चाँडो पारित गर्ने र नेपाल प्रहरी प्रतिष्ठान र न्यायिक प्रतिष्ठानका माध्यम पीडित संरक्षणका लागि न्यूनतम राष्ट्रिय मापदण्ड सम्बन्धी प्रशिक्षणमा बढावा दिने;
- (घ) मानव बेचबिखन तथा ओसार-पसार (नियन्त्रण) ऐनलाई संशोधन गर्न मस्यौदालाई शीघ्र परिमार्जन गर्ने, बेचबिखन रोक्न, दबाउन र दण्डित गर्नका लागि, खास गरेर महिला र बालबालिका आलेखअनुसार गर्ने र यो आलेखलाई विश्वव्यापी आवधिक पुनरावलोकन (A/HRC/31/9, para. 123.12) को दोस्रो चक्रमा गरेको प्रतिबद्धता अनुसार अनुमोदन गर्ने;

- (ग) महिला र किशोरीहरूको बेचबिखन, अधिकृतहरूले गर्ने भ्रष्टाचार र खराब कामको मुद्दाहरूमा अनुसन्धान, कारवाही र दण्डित गर्दा अपराधको गम्भीरता अनुसार दण्ड मिल्ने र बेचबिखनका पीडित महिलाहरूलाई कुनै पनि दायित्वबाट छुट सुनिश्चित गर्ने;
- (घ) परामर्श, औषधोपचार, मनोवैज्ञानिक सहयोग, पुनर्स्थापना र क्षतिपूर्तिमा पहुँचलगायत पर्याप्त संरक्षण र अन्यायलाई सच्याउने गरी बेचबिखनका पीडित महिला तथा किशोरीहरूलाई हुने गरी पुनर्स्थापना केन्द्रहरूलाई पर्याप्त स्रोतहरू विनियोजन गर्ने;
२६. समितिको चासो छ कि मानव बेचबिखन तथा ओसार-पसार (नियन्त्रण) ऐनले बेश्यावृत्तिमा हुने शोषणलाई दण्ड नदिई बेश्यावृत्तिमा रहेका महिलालाई दण्डित गर्छ। यसले मनोरञ्जन र अतिथि स्वागत क्षेत्रको कामको नियमन र अनुगमनको अभाव भएकोमा पनि चासो व्यक्त गर्दछ। कानून लागू गर्ने अधिकारीहरूले बेश्यावृत्तिमा रहेका महिला विरुद्ध दुर्व्यवहार र हिंसा गरेको, बोकेको कण्डमलाई बेश्यावृत्तिमा लागेको प्रमाणको रूपमा प्रयोग गरेको, बलजफ्ती पैसा असुलेको र पक्रेको उजूरीहरूमा समितिको थप चासो छ।
२७. समिति राज्य पक्षलाई सुझाव दिन्छ कि:
- (क) बेश्यावृत्तिमा लागेका महिलाको अनुगमन र शोषण हुनबाट कानूनी सुरक्षा हुनेगरी बृहत नीति, कानूनी र नियमक खाका बनाउने र उनीहरूलाई यस्ता कार्यमा लागेको कारणले दण्डित गर्ने काम नहोस् भनी सुनिश्चित गर्ने;
- (ख) बेश्यावृत्तिमा रहेका महिलालाई दुर्व्यवहार गर्ने र पैसा असुल्ने कानून लागू गर्ने अधिकारीहरूलाई अनुसन्धान, कारवाही र दण्डित गर्ने, पिडितहरूलाई लैङ्गिकमैत्री संरक्षण र सहयोग सुनिश्चित गर्ने;
- (ग) बेश्यावृत्ति छोड्न चाहने महिलालाई बहिर्गमन कार्यक्रम बलियो बनाउने।

राजनीतिक र सार्वजनिक जीवनमा सहभागिता

२८. समिति सबै राज्य निकायहरू र संघीय संसदमा महिलाको प्रतिनिधित्वको संवैधानिक प्रावधानहरू शुरुवात गरेकोमा कृतज्ञताको टिपोट गर्दछ। तापनि यसको चासो निम्नानुसार छ:
- (क) न्यायपालिकामा र कानून लागू गर्नेमा तथा वैदेशिक सेवाहरूमा महिलाको कम प्रतिनिधित्व;
- (ख) चुनावी कोटा र समानुपातिक समावेशीमा संवैधानिक प्रावधानहरू, खास गरेर दलित महिलाको लागि मात्र लागू गर्नमा भएको अपर्याप्तता;
- (ग) खासगरी तल्लो पदहरू-जस्तै संघीय तहमा उप-सभामुख, र स्थानीय तहमा उप-मेयर वा उपाध्यक्षमा अत्यधिक बढी प्रतिनिधित्व महिलाहरू, विशेषगरी दलित र आदिवासी महिलाहरू भएको;

(घ) स्थानीय तहमा निर्वाचित भएका महिलासँग, खासगरी दलित र आदिवासी महिलासँग नीति निर्माण प्रक्रियाहरूमा परामर्श गर्न असफल र उनीहरूले आफ्नो म्याण्डेटलाई कुशलतापूर्वक पूरा गर्नका लागि उनीहरूको क्षमता बलियो बनाउन भएको अपर्याप्त प्रयास ।

२९. समिति राज्य पक्षलाई सुझाव दिन्छ कि राजनीतिक र सार्वजनिक जीवनमा महिलाका सम्बन्धमा यसको आधारभूत सुझाव नं. २३ (२०५३) अनुरूप:

(क) न्यायपालिका, कानून लागू गर्ने र कूटनीतिक सेवाहरू, खास गरी नीति निर्माणको तहमा महिला र पुरुषको बीचमा सारभूत समानता हासिल गर्न महासन्धिको धारा ४(१) र आधारभूत सुझाव नं २५ अनुरूप लक्षित छात्रवृत्तिहरू समेतका लक्षित उपायहरू अनुग्रहण गर्ने;

(ख) स्थानीय, जिल्ला र संघीय तहमा चुनावी कोटाको कार्यान्वयन गर्न भएका राज्यको अस्तित्व लागू गर्न, अनुगमन गर्न र यी नियमनहरूलाई पालना नगर्ने राजनीतिक दलहरूका विरुद्ध दण्ड अनुग्रहण गर्न विचार गर्ने;

(ग) समानता हासिल गर्नका लागि र चुनाव लड्ने महिला उम्मेदवारहरू र सार्वजनिक पदमा निर्वाचित महिलालाई लक्षित प्रशिक्षण र मेण्टर (गुरु) को कार्यक्रमका साथै वर्तमान र भावी महिला नेतालाई नेतृत्व र सम्झौता गर्ने शीपहरू दिने कार्यक्रमहरू (CEDAW/C/NPL/CO/4-5, para. 24) अभिवृद्धि गर्न निर्वाचन सूचीमा महिला र पुरुषलाई पालै-पालो राखिने समानुपातिक प्रतिनिधित्वको पद्धतिको (कहिलेकाही भनिने 'चिप्लेटी' वा 'खोल्ने र बन्द गर्ने') शुरुवात गर्ने; र

(घ) दलित र आदिवासी महिलालगायत समाजका सबै समूहका महिलाहरूको निर्णायक-प्रक्रियामा पूर्ण र समान सहभागिताको महत्व वारे सार्वजनिक पदाधिकारीहरू र समग्र समाजको चेतना जागरण गर्ने (CEDAW/C/NPL/CO/4-5, para. 24) ।

राष्ट्रियता

३०. समितिले राज्य पक्षले दिएको जानकारी टिपोट गर्दछ कि नागरिकता प्राप्तिमा सम्बन्धमा संवैधानिक प्रावधानहरू र संघीय सभामा बुझाउन लागेको नागरिकता ऐन संशोधन विधेयक पनि समानता र अविभेदको सिद्धान्तमा आधारित छ भनी गरिएको संकेत । तापनि यसको बाँकी चासो निम्नानुसार छन्:

(क) संविधानको धारा ११(३), ११(५) र ११(७) मा भएका भेदभावकारी प्रावधानहरू जसले राष्ट्रियता र विवाहको माध्यम र उनीहरूको बालबच्चालाई नागरिकता हस्तान्तरण गर्न पाउने उनीहरूको क्षमताका सम्बन्धमा महिलाको स्वायत्ततालाई संकुचन गर्दछ;

- (ख) नागरिकताको प्रमाणपत्रहरू र बच्चाको जन्म दर्ता गर्नइन्कार गरिएको कारणले उनीहरूको बच्चाहरूलाई बैंकमा खाता खोल्न, चालक प्रमाणपत्र प्राप्त गर्न, भोट खसाल्न, उनीहरूको सम्पतिको व्यवस्थापन गर्न, शिक्षा हासिल गर्न, यात्रा कागजात प्राप्त गर्न, सार्वजनिक क्षेत्रमा रोजगारीको लागि निवेदन दिन र सामाजिक सेवाहरूबाट फाइदा पाउनबाट महिलाहरू, विशेष गरी एकल आमाहरू बञ्चित छन्;
- (ग) राज्य पक्षभित्र राज्यविहीन हुनसक्ने खतरामा रहेका व्यक्तिको संख्या अत्यधिक भएको, र २०१० सालको राज्यविहिन व्यक्तिहरूको हैसियत सम्बन्धी महासन्धि र २०१८ सालको राज्यविहीन व्यक्तिहरू घटाउने महासन्धिलाई अनुमोदन गर्ने विशेष समय सीमाको अभाव ।

३१. समिति महिलाको शरणार्थी हैसियत, शरण, राष्ट्रियता र राज्यविहीनताको लैङ्गिक-सम्बन्धीत आयामहरूका सम्बन्धमा आधारभूत सुझाव नं. ३२ (२०७१) र यसको अधिल्लो सुझावहरू (CEDAW/C/NPL/CO/4-5, para. 26) अनुरूप राज्य पक्षलाई यो सुझाव दिन्छ कि

- (क) विश्वव्यापी आवधिक पुनरावलोकन (A/HRC/31/9, paras. 122.2, 122.67-70 and 123.23) को दोस्रो चक्रमा गरेको प्रतिबद्धता अनुसार नेपाली महिलाले आफ्नो बच्चाहरूका साथै उनीहरूका विदेशी पतिलाई नेपाली पुरुष सरह उनीहरू देशमा होस् वा विदेशमा होस् आफ्नो राष्ट्रियता हस्तान्तरण गर्न सकोस् भनी प्रत्याभूत गर्न यसको संबिधानका सम्पूर्ण भेदभावकारी प्रावधानहरू जो महासन्धिको धारा ९(२) सँग बाभिएका छन्, ती सबैलाई संशोधन वा खारेज गर्ने;
- (ख) नागरिकता ऐन संशोधन विधेयक र नियमहरूका साथै जन्म, मृत्यु र अन्य व्यक्तिगत घटना दर्ताको मस्यौदा ऐनलाई महासन्धि अनुरूप पति वा पतिको परिवारको मञ्जुरी र सहायता, पति कहाँ छ भन्ने र पहिचानसहितको कागजातको आवश्यकताहरू हटाएर गर्ने;
- (ग) जिल्ला प्रशासन अधिकारीहरूलाई २०६९/२०७० मा जारी परिपत्र अनुसार आमाको नाममा नेपाली नागरिकता भएको आधारमा बालबच्चालाई उनीहरूको नागरिकताको प्रमाणपत्र दिन प्रशिक्षण दिने, यदि नागरिकताको निवेदन अस्वीकार गरेको अवस्थामा उजुरी संयन्त्र स्थापित गर्ने;
- (घ) महिलाले राष्ट्रियताको प्रमाण प्राप्त गर्न गाह्रो भएको अनुभव गरिरहेकोलाई मनन गर्दै नागरिकता वितरण टोली खडा गरी आवधिक रूपमा नागरिकताको प्रमाणपत्रहरू वितरण गर्न अभियानहरू सञ्चालन गर्ने;
- (ङ) २०११ सालको राज्यविहीन व्यक्तिहरूको हैसियत सम्बन्धी महासन्धि र २०१८ सालको राज्यविहीन घटाउने महासन्धिलाई आरोहण गर्ने ।

शिक्षा

३२. समिति संविधानमा शिक्षाको सम्बन्धमा महिलालाई विशेष अवसरहरूको सुरक्षा, समावेशी शिक्षा नीतिको अनुग्रहणको साथै विद्यालय भर्नामा लैङ्गिक समानतातर्फ भएको महत्वपूर्ण प्रगतिको स्वागत गर्दछ। तापनि यसको निम्नानुसार चासो छ:

- (क) कम भर्ना र उच्च विद्यालय छाड्ने दरहरूमा गरीब घरपरिवारका किशोरीहरू, दुर्गम क्षेत्रमा बसोवास गर्ने किशोरीहरू, 'तल्लो जात'मा पर्ने किशोरीहरू, आदिवासी समूहहरू र धार्मिक तथा भाषिक अल्पसंख्यकहरूका साथै अपांगता भएका किशोरीहरू भएको;
- (ख) २०७२ को भूकम्पको कारणले शैक्षिक पूर्वाधारको अभाव भएकोले गर्दा किशोरीहरूलाई विद्यालयमा जान धेरै टाढा हिंड्न बाध्य बनाएको, स्वच्छ पिउने पानीमा पहुँचको अभाव र पर्याप्त सरसफाईको सुविधामा कमी भएको;
- (ग) विद्यालयमा शिक्षकलगायतबाट किशोरीहरूले यौन दुर्व्यवहार, शारीरिक यातना र दुर्व्यवहार भोगेको तथ्य;
- (घ) सामुदायिक विद्यालयहरूमा महिला शिक्षकहरूको न्यून प्रतिनिधित्व।

३३. समिति शिक्षामा लैङ्गिक असमानताहरूको अन्त्य गर्न आव्हान गर्ने दिगो विकास लक्ष्यहरूको उप-लक्ष्य ४.५ को टिपोट गर्दै शिक्षामा किशोरीहरू र महिलाको अधिकार सम्बन्धमा आधारभूत सुझाव नं. ३६ (२०७४) अनुरूप राज्य पक्षलाई सुझाव दिन्छ कि:

- (क) गरीब घरपरिवारका किशोरीहरू, दुर्गम क्षेत्रमा बसोवास गर्ने किशोरीहरू, 'तल्लो जात'मा पर्ने किशोरीहरू, आदिवासी समूहहरू र धार्मिक तथा भाषिक अल्पसंख्यकहरूका साथै अपांगता भएका किशोरीहरूलाई प्रगति गर्नप्रेरणा जगाउने, समावेशी विद्यालयमा शिक्षकहरूलाई प्रशिक्षण दिने र विद्यालय क्षेत्र सुधार योजनाको खाका अनुसार ती उपायहरूको कार्यान्वयनको अनुगमनद्वारा शिक्षामा समानता र समावेशीतालाई प्रवर्द्धन गर्ने कार्यलाई अझ बलियो बनाउने;
- (ख) विद्यालयहरू किशोरी-अपांग-मैत्री हुन, समुदायबाट उचित दूरीमा राख्न र पिउने पानीको आपूर्ति र किशोरीहरूका लागि छुट्टै स्वस्थकर चर्पी बनाउन सुनिश्चितता गर्ने;
- (ग) किशोरीहरूका लागि विद्यालयहरूभीत्र र बाहिर सुरक्षाको सवाल सम्बोधन गर्न किशोरीहरू विरुद्ध विद्यालयमा हुने शारीरिक यातना, दुर्व्यवहार, दूरुपयोग वा लिङ्गका आधारमा हुने हिंसाका कार्यहरूलाई प्रभावकारी अनुसन्धान गर्ने, दण्डित गर्ने र सुरक्षित विद्यालय घोषणालाई स्वीकृति दिने;
- (घ) शिक्षक प्रशिक्षण केन्द्र र महाविद्यालयहरूमा महिलाको भर्ना बढाउँदै प्राथमिक देखि तेस्रो तहहरूमा (CEDAW/C/NPL/CO/4-5, para. 28) महिला शिक्षकहरूको अनुपात

बढाउने;

(ड) संयुक्त राष्ट्र संघको शिक्षा, विज्ञान र साँस्कृतिक संगठनको शिक्षामा भेदभाव विरुद्धको महासन्धिलाई आरोहण गर्ने ।

रोजगारी

३४. समिति समान मूल्यको कामलाई समान तलब, लिंगको आधारमा हुने भेदभावलाई निषेध र घरेलु कामदारलाई न्यूनतम पारिश्रमिक र सार्वजनिक तथा साप्ताहिक विदाहरूसमेत सुनिश्चित गर्न राष्ट्रिय श्रम ऐन अनुग्रहण गरी कानूनी प्रावधानहरू शुरुवात गरेकोमा स्वागत गर्दछ । यसले सुरक्षित आप्रवासनको नीति विकास गरेको पनि टिपोट गर्दछ । तापनि यसले निम्नानुसार चासो प्रकट गर्दछ:

- (क) श्रम बजारमा समतल र ठाडो पृथकीकरणलाई अन्त्य गर्ने उपायहरूका सम्बन्धमा जानकारीको अभाव हुनु;
- (ख) औपचारिक र अनौपचारिक क्षेत्रहरूमा महिला बीच, विशेषगरी घरेलु कामदारहरूमा सामाजिक सुरक्षा ऐनका आधारमा उनीहरूको योगदानका-आधारमा अधिकार वारे अपर्याप्त चेतना, र यसको कार्यान्वयनमा अपर्याप्त कोष, जसले महिलालाई यो ऐनले सुरक्षा गरेको संरक्षणबाट फाइदा पाउनबाट बञ्चित गर्दछ;
- (ग) यौनजन्य दुर्व्यवहारको घटनाहरू भएभन्दा कम उजूरी भएको र कार्यस्थलमा हुने यौन दुर्व्यवहार (नियन्त्रण) ऐनको अपर्याप्त कार्यान्वयन;
- (घ) राष्ट्रिय श्रम ऐनले परिभाषित गरेको कामको अवस्थाहरूको प्रत्याभूतीका लागि घरेलु काम र मनोरञ्जन क्षेत्रसमेतका औपचारिक र अनौपचारिक क्षेत्रहरूमा रोजगारीको अपर्याप्त निरीक्षण ।

३५. समिति दिगो विकास लक्ष्यको उप-लक्ष्य ८.५ लाई मध्येनजर राखेर पूर्ण र उत्पादनशील रोजगारी र सभ्य काममा महिला र पुरुषलाई समान मूल्यको कामका लागि समान तलबका लागि राज्य पक्षलाई सुझाव दिन्छ कि

- (क) यसको अर्को प्रतिवेदनमा श्रम बजारमा समतल र ठाडो पृथकीकरणलाई अन्त्य गर्ने उपायहरूलाई सम्बोधन गर्न गरिएका उपायहरूको वारेमा जानकारी प्रदान गर्नु पर्नेछ;
- (ख) औपचारिक र अनौपचारिक क्षेत्रहरूमा रोजगारी पाएका महिलाबीच, र विशेषगरी घरेलु कामदारहरू बीच, सामाजिक संरक्षणमा उनीहरूको अधिकारका सम्बन्धमा चेतना जागरण गर्ने, र योगदानमा-आधारित सामाजिक सुरक्षा ऐनले दिएको संरक्षणको कार्यान्वयनवारे

पर्याप्त स्रोतहरू जम्मा गर्ने;

- (ग) यौन दुर्व्यवहार वरिपरिको मौनताको संस्कृतिलाई तोड्न सार्वजनिक तथा निजी क्षेत्रहरूमा रोजगार दाताहरू र जागिरेहरूलाई यौन दुर्व्यवहार विरुद्धको आचार संहिता र कार्यस्थलमा हुने यौन दुर्व्यवहार सम्बन्धी कानूनी सचेतना बढाउने, उजुरीहरू दर्ता गर्न गोप्य र सुरक्षित पद्धति स्थापना गर्ने, कार्यस्थलमा हुने यौन दुर्व्यवहारका पीडितहरूलाई न्यायमा पहुँच दिलाउन सहजीकरण गर्ने;
- (घ) राष्ट्रिय श्रम निरीक्षण पद्धतिको गुणस्तर र क्षमता बलियो बनाउने, जसले गर्दा घरेलु काम र मनोरञ्जनको क्षेत्रसमेत राष्ट्रिय श्रम ऐनले ओगटेको सबै क्षेत्रहरूमा महिलाले काम गर्ने अवस्थाहरू प्रभावकारी रूपमा अनुगमन गर्ने र श्रम बजारमा महिलाको लागि न्यायमा पहुँच बढाउने ।

महिला आप्रवासी कामदारहरू

३६. समिति राज्य पक्षलाई कृतज्ञतासहित टिपोट गर्न चाहन्छ कि राज्य पक्षले जोर्डन र कतारमा नेपाली कामदारहरूको संरक्षणको लागि श्रम सम्झौता र बहराईन, ईजरायल, कोरीया, जापान र संयुक्त अरब ईमिरेट्ससँग सहमतिको स्मरण पत्रहरूमा हस्ताक्षर गरेको छ । तापनि यसको चासो निम्नानुसार छ;

- (क) महिला घरेलु आप्रवासी कामदार सम्बन्धी निर्देशिका लगायत वैदेशीक रोजगारी ऐन अन्तर्गत वैदेशीक रोजगारीमा पहुँचका सम्बन्धमा महिलालाई लगाएको बन्देज;
- (ख) आवागमनको स्वतन्त्रतामा रोक र गमन-पूर्व प्रशिक्षण कार्यक्रमहरूको सीमितताले महिलालाई शारीरिक अपमान, यौनजन्य आक्रमण, बाध्यात्मक श्रम, असमान तलब लगायतमा भेदभावपूर्ण अभ्यासहरू भएको देखाउँदछ;
- (ग) राज्य पक्षमा फर्केका आप्रवासी नेपाली महिलाको पुनःसमाहीकरणको लागि सहयोग संयन्त्रको अभाव ।

३७. समिति दिगो विकास लक्ष्यहरूको उप-लक्ष्य ८.८ को सम्झना गर्दै महिला कामदारको अधिकार संरक्षण गर्ने र सबै आप्रवासी कामदारहरूका लागि, खासगरी महिला आप्रवासीका निमित्त सुरक्षा र सुरक्षित कामगर्ने वातावरणहरू प्रवर्द्धन गर्न राज्य पक्षलाई सिफारिश गर्दछ:

- (क) वैदेशीक रोजगारीमा जाने उद्देश्य लिएका महिलामाथि जवरजस्त लगाइएको भेदभावपूर्ण निषेधलाई खारेज गर्ने र महिला आप्रवासी घरेलु कामदारहरू सम्बन्धी निर्देशिकामा भड्किएको संशोधनसमेत राज्य पक्षभित्र र बाहिरका रोजगारीमा सबै महिलाको समान पहुँच प्रत्याभूत

गर्भे;

- (ख) वैदेशीक रोजगारी वारे कानूनी सचेतना, गन्तव्य मुलुकमा आप्रवासी महिला कामदारको अधिकारहरू र वैदेशीक रोजगारी ऐन अन्तर्गतका साथै ती अधिकारहरू (A/HRC/38/41/Add.1, para. 109) कसरी दावी गर्ने भन्ने जानकारीसमेत समावेश गर्नको लागि सबै द्विपक्षीय सम्झौताहरूमा घरेलु कामको निम्ति आफ्नो राष्ट्रिय श्रम ऐनले प्रदान गरेको मापदण्डसमेत समावेश गर्ने र लैङ्गिक-मैत्री गमन-पूर्व तथा आगमन-पश्चात् अभिमुखीकरण सेवाहरू बढाउने;
- (ग) नीति अनुग्रहण गर्ने र राज्य पक्षमा फर्कन नेपाली आप्रवासी महिलालाई समाहीकरण गर्न सेवाका प्रावधान बढाउने;
- (घ) अन्तर्राष्ट्रिय श्रम संगठनको घरेलु कामदारका लागि सभ्य काम सम्बन्धी महासन्धि, २०६८ (महासन्धि नं १८९) लाई अनुमोदन गर्ने;

स्वास्थ्य

३८. समिति निःशुल्क स्वास्थ्य सेवाहरूमा अविभेदका प्रावधानहरू प्रदान गर्ने र विद्यालयको पाठ्यक्रममा प्रजनन स्वास्थ्यको भाग प्रवेश गराउन खोजेकोमा सार्वजनिक स्वास्थ्य विधेयकका सम्बन्धमा भएको चालू छलफल वारे कृतज्ञतासहित टिपोट गर्दछ। तापनि यसको चासो छ कि
- (क) विद्यालयमा प्रजनन स्वास्थ्य सम्बन्धी शिक्षाले विद्यार्थीहरूले आफूलाई अनियोजित गर्भ वाट सुरक्षित रहने र यसको परिणामहरूका वारेमा चाहिने ज्ञान र जीवन-दक्षता नहुनु;
 - (ख) राज्य पक्षमा गर्भपतनलाई अपराधीकरण गरिएको छ, जबकि अनुमानले देखाउँछ की ६२ प्रतिशत अनियोजित गर्भहरू गर्भपतनमा टुङ्गिन्छन्, र यी गर्भपतनमध्ये आधाभन्दा बढी आमाको स्वास्थ्य र जीवनमा खतरा हुने गरी लुकाएर गरिन्छ;
 - (ग) महिला र किशोरीहरूलाई गुणस्तरीय यौनिक र प्रजनन स्वास्थ्य सेवाहरू र जानकारीमा पहुँचको अपर्याप्तताको परिणाम स्वरूप उच्च मातृमृत्युदर र आङ्ग खस्ने, प्रसूतीजन्य फिष्टुला, पाठेघरको क्यान्सर र प्रजनन नलीको संक्रमणहरू हुनु;
 - (घ) दलित महिला, आदिवासी महिला, अपांगता भएका महिलाहरू, समलिङ्गी महिला, द्वि लिङ्गी र पारा लिङ्गी महिला, अन्तर लिङ्गी व्यक्ति, बेश्यावृत्तिमा रहेका महिला तथा दुर्गम क्षेत्रका महिला विरुद्ध स्वास्थ्य सेवा प्रदायकहरूबाट भएको निर्वाध भेदभाव।

३९. समिति सुझाव दिन्छ कि राज्य पक्षले महिला स्वास्थ्यका सम्बन्धमा आधारभूत सुझाव नं. २४ (२०५६) अनुरूप र दिगो विकास लक्ष्यहरूको उप-लक्ष्य ३.१ ले विश्वव्यापी मातृ मृत्युको अनुपात

घटाउने र उप-लक्ष्य ३.७ ले विश्वव्यापी यौनजन्य र प्रजनन स्वास्थ्य-सेवाहरूलाई मध्येनजर गर्न आब्हान गर्दछ,

- (क) यौन तथा प्रजनन स्वास्थ्य र अधिकार, जिम्मेवारपूर्ण यौन व्यवहारका वारेमा जानकारी समावेश गर्ने, उमेर अगावै गर्भधारण रोक्नका लागि सुरक्षित गर्भधारणको शिक्षाका साथै यौनजन्य संक्रमण रोक्ने उपायहरू वारे उमेर-सुहाउँदो र लैङ्गिक-सम्बेदनशील विस्तृत यौनिकता शिक्षा सबै तहका शिक्षाका पाठक्रममा समावेश गर्ने र शिक्षकहरूलाई ती जानकारी प्रदान गर्न प्रशिक्षण दिने व्यवस्थासमेत समावेश गर्ने;
- (ख) हरेक गर्भपतनको घटनालाई अपराधीकरण पूर्ण रूपमा नगर्न कम्तीमा पनि आमाको स्वास्थ्यमा खतरा भएको अवस्थामा यसलाई कानूनी बनाउने र यस अलावा बलात्कार, हाडनाता, भ्रूणमा गम्भीर हानी र गर्भवती महिलाको जीवनमा खतरा भएमा पहिले नै कानूनी भइसकेको र सुरक्षित गर्भपतन स्वास्थ्य केन्द्रहरू तथा सेवाहरूका सम्बन्धमा चेतना जागरण गर्न पर्याप्त स्रोतको विनियोजन गर्न सुरक्षित मातृत्व र प्रजनन स्वास्थ्य अधिकार ऐनलाई संशोधन गर्ने;
- (ग) ग्रामीण र दूर्गम क्षेत्र समेतका सबै महिला र किशोरीहरूलाई उच्च गुणस्तरीय उमेर-सुहाउँदो र लैङ्गिक-सम्बेदनशील यौन र प्रजनन स्वास्थ्य सेवामा पहुँच सुनिश्चित गर्ने उपायहरू विश्वव्यापी आवधिक पुनरावलोकन (A/HRC/31/9, para. 122.95) को प्रतिबद्धता अनुसार अझ बलियो बनाउने र पर्याप्त स्रोतहरू विनियोजन गर्ने;
- (घ) यी समूहका महिलाका अधिकार र उजुरी गर्न प्रोत्साहन गर्ने सम्बन्धमा महिला सामुदायिक स्वास्थ्य स्वयं सेवकहरूको सहयोगमा सेवा प्रदायकहरूको चेतना जागरण गरी दलित महिला, आदिवासी महिला, अपांगता भएका महिलाहरू, समलिङ्गी महिला, द्वि लिङ्गी र पारा लिङ्गी महिला, अन्तर लिङ्गी व्यक्ति, बेश्यावृत्तिमा रहेका महिला र दुर्गम क्षेत्रका महिला विरुद्ध स्वास्थ्य-सेवा प्रदायकहरूले गर्ने भेदभावको अन्त्य गर्ने ।

सुविधाबाट बञ्चित महिलाको समूहहरू

४०. समिति तथ्यको स्वागत गर्दछ कि राज्य पक्षको संविधानको धारा १८(३) अन्तर्गत दलित, आदिवासी, मधेसी, थारु, मुस्लिम, 'उत्पीडित वर्ग', पीछडा वर्ग, अल्पसंख्यकहरू, 'सीमान्तकृत', किसानहरू, कामदारहरू, युवाहरू, बालबालिका, जेष्ठ नागरिकहरू, लैङ्गिक र यौनिक अल्पसंख्यकहरू, अपांगता भएका व्यक्तिहरू, गर्भवती महिला, अयोग्य वा असहाय व्यक्तिहरू र 'पीछडा क्षेत्र' र गरीब खसआर्य, र अन्य, सबैको सशक्तिकरणका लागि कानूनतः विशेष प्रावधानहरू अनुग्रहण गर्न अनुमति दिन्छ । तापनि यसमा निम्नानुसार चासो राख्दछ:

- (क) संविधानमा आदिवासी महिलाको अधिकारको पहिचानमा कमी, र आदिवासीको आत्मनिर्णयको अधिकारको पहिचानको आधारभूत कमी;
- (ख) अल्पसंख्यक समूहहरूलाई भेदभावबाट संरक्षण गर्ने ऐनको कार्यान्वयनमा अपर्याप्तता-जस्तै २०६८ सालको जातीय भेदभाव तथा छुवाछूत (कसूर तथा सजाय) ऐन;
- (ग) राज्य पक्षको आर्थिक विकास र गरिबीको सुचातहरूमा असमानताहरू निर्वाध रहेकोले आदिवासी, दलित, मधेसी, र थारु महिला, 'उत्पिडित महिला', हिन्दू समुदायका विधवाहरू र ग्रामीण महिलाका लागि कमजोर परिणामहरू देखाएको, २०७२ को भूकम्पले ती समूहहरूलाई खाद्य असुरक्षा, प्राकृतिक स्रोतहरू, आवास, स्वच्छ पिउने पानी र ऋण सुविधाहरूमा पहुँचको कमीमा भन्ने चर्को बनाएको ।

४१. समिति राज्य पक्षलाई सुझाव दिन्छ कि ग्रामीण महिलाको अधिकार सम्बन्धमा आधारभूत सुझाव नं. ३४ (२०७२) र जलवायु परिवर्तनको सन्दर्भमा विपत प्रकोप व्यवस्थापन न्यूनीकरणको लैङ्गिक-सम्बन्धी आयामहरू अनुरूप:

- (क) आदिवासीको अधिकार सम्बन्धी संयुक्त राष्ट्र संघको घोषणापत्र अनुरूप आदिवासी महिलाको अधिकार, विशेषगरी उनीहरूको आत्मनिर्णयको अधिकार स्पष्ट रूपमा पहिचान गर्न संविधान संशोधन गर्ने;
- (ख) विश्वव्यापी आवधिक पुनरावलोकन (A/HRC/31/9, para. 122.35) को सन्दर्भमा गरेको प्रतिबद्धता अनुसार जातीय भेदभाव तथा छुवाछूत (कसूर तथा सजाय) ऐनको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्न सबै आवश्यक उपायहरू गर्ने;
- (ग) स्वास्थ्य सेवाहरू, शिक्षा, स्वच्छ पिउने पानी र सरसफाई सेवाहरू, खाद्यान्न, खेतीयोग्य जमीन, प्राकृतिक स्रोतहरू, आवास, ऋण र आय-आर्जनका अवसरहरू, महिला उत्थानका लागि राष्ट्रपति कार्यक्रममा आदिवासी, दलित र ग्रामीण महिला, अपांगता भएका महिला, हिन्दू समुदायका विधवाहरूका साथै द्वन्द्व र प्राकृतिक प्रकोपले असर गरेका महिलालगायत प्रतिच्छेदित र बहुल स्वरूपका भेदभाव भोगिरहेका महिलाको पहुँच अभिवृद्धि गर्न अस्थायी विशेष उपायहरूलाई 'विशेष अवसरहरू' सम्बन्धी संवैधानिक प्रावधान अनुसार स्पष्ट समयसीमासहित अनुग्रहण गर्ने ।

विवाह र परिवार सम्बन्धमा भेदभावकारी कानूनहरू

४२. समिति लैङ्गिक समानता कायम गर्न र लैङ्गिक हिंसा अन्त्य गर्न केही नेपाल ऐनलाई संशोधन गर्ने

ऐन, २०७२ अनुग्रहण गरी मुलुकी ऐनबाट सबै भेदभावकारी प्रावधानहरू हटाएकोमा राज्य पक्षले दिएको यो जानकारी टिपोट गर्दछ। तापनि यो चासो राख्दछ कि हालैको कानूनी पुनरावलोकनले मुलुकी ऐनको सट्टामा अपराध संहिता र देवानी संहिता ल्याए तापनि विवाह र सम्बन्ध विच्छेद को मामलामा नेपाली महिलाले अबै पनि पुरुष सरह समान अधिकार उपभोग गर्न पाएका छैनन्। समिति विशेष गरी निम्नानुसार चासो राख्दछ:

- (क) देवानी संहिताका अन्तरविरोधी प्रावधानहरू, जसले दुई विहे गर्ने प्रथालाई निषेध गरे पनि यदि महिलाले बच्चा जन्माएको खण्डमा उक्त बच्चाको पितासँग महिलाको स्वतः विवाह हुन्छ;
- (ख) विवाह दर्ता अनिवार्य नभएको तथ्यले गर्दा विवाह दर्ता नगरेका र/वा प्रथाजन्य विवाह गरेका महिलाले आफ्नो कानूनी अधिकार दावी गर्नमा बाधा पुऱ्याउँछ;
- (ग) बालविवाह व्यापक रहिरहेकोमा देवानी संहिता र अपराध संहिताका प्रावधान अनुरूप नभएकोले बाल विवाहलाई अमान्य घोषित गर्दछ र अपराध संहिताको खण्ड १७३(१) र (३) ले उमेर नपुगी विवाह गर्ने बालबालिकालाई दण्डित गर्दछ;
- (घ) केही समुदायहरूमा एकतर्फी सम्बन्ध विच्छेद (तलाक) को भेदभावकारी प्रचलन विद्यमान रहेको;
- (ङ) देवानी संहिताको भेदभावकारी प्रावधानहरू, जसले सम्बन्ध विच्छेदपछि महिलालाई उनीहरूको सम्पत्तिमा अधिकारको दावी गर्न रोक्छ यदि पतिलाई खान दिएन भने, सँगसँगै जिउने व्यवस्था अन्त्य गर्‍यो भने, पत्तिले पतिलाई शारीरिक र मानसिक हानी नोक्सानी पुऱ्यायो भने वा यस्तो गर्ने योजना बनायो भने वा यदि महिलाको विवाह ईतर सम्बन्ध राख्यो भने;
- (उ) पैतृक सम्पत्ति र अंशमा छोराहरू र छोरीहरूलाई समान हैसियत दिने देवानी संहिताका प्रावधानहरू पर्याप्त मात्रामा लागू नभएको।

४३. समिति राज्य पक्षलाई सुझाव दिन्छ कि विवाह र पारिवारिक सम्बन्धहरूमा समानता सम्बन्धी यसको आधारभूत सुझाव नं. २१ (२०५०) र विवाह, पारिवारिक सम्बन्ध र उनीहरूको विघटनको आर्थिक परिणामहरू सम्बन्धी नं. २९ (२०७०) अनुरूप:

- (क) सबै प्रकारका दुईभन्दा बढी विवाह वा बहुविवाहलाई गैरकानूनी बनाउन, महिलाले विवाहमा प्रवेश गर्न आफ्नो स्वतन्त्र र पूर्ण मञ्जुरीबाट मात्र हुने सुनिश्चित गर्ने कानूनी सुरक्षा स्थापना गर्नका लागि महिलाले बच्चा जन्माएको खण्डमा उक्त बच्चाको पिता सँग स्वतः विवाह हुने देवानी संहिताका प्रावधानहरू खारेज गर्ने।
- (ख) दर्ता नगरी भएको विवाहहरूमा महिलाको अधिकार संरक्षण गर्न कानूनी उपायहरू अनुग्रहण

गर्ने र दर्ता नभएका विवाह वा बहुविवाहहरू विच्छेद् भएमा धार्मिक र प्रथाजन्य विवाहहरू लगायत सबै प्रकारका विवाहको अनिवार्य दर्ता प्रदान गर्ने, अपराध संहितामा भएको विवाहको न्यूनतम उमेरको प्रावधानलाई पूर्ण रूपमा कार्यान्वयन गर्ने;

- (ग) बालविवाहको प्रचलनलाई उन्मूलन गर्ने र सबै बाल विवाहहरू अमान्य घोषित गर्ने, उमेर पुगनु अघि भएको बालविवाहलाई दण्डित नगर्ने र उनीहरूलाई यी सम्बन्धहरू अन्त्य गर्न उनीहरूको अधिकारमा पहुँच हुनेछ;
- (घ) विवाह र सम्बन्ध विच्छेद्का मामिलाहरूमा समानता प्रवर्द्धन गर्न कानूनी र नीतिगत उपायहरूको माध्यम एकतर्फी सम्बन्ध विच्छेद् (तलाक) को प्रचलन अन्त्य गर्ने;
- (ङ) सम्बन्ध विच्छेद्को आधारहरू र आर्थिक परिणामहरू लगायत विवाहका समयमा परिवारको आर्थिक हितको लागि महिलाले गरेको योगदानलाई मध्यनजर गरेर सम्बन्ध विच्छेद्मा महिला र पुरुष बीच समान अधिकार प्रत्याभूत गर्ने;
- (च) जग्गा जमीन लगायतका पैतृक सम्पत्ति प्राप्त गर्नका लागि महिला र पुरुष बीच समान अधिकारको कानूनी प्रावधानहरू लागू गर्ने ।

तथ्यांक संकलन र विश्लेषण

- ४४. समिति खासगरी महिला विरुद्ध लैङ्गिक आधारमा हुने हिंसा, बेचबिखन, बेश्यावृत्तिको शोषण र रोजगारीमा लिङ्ग, भौगोलिक स्थान, र सम्बन्धीत कारकहरूको खण्डीकृत तथ्यांकको आधारभूत अभावमा चासो व्यक्त गर्दछ । यसको चासो छ कि गरिएको योजना वा महिलाहरूले मानव अधिकार उपभोग अभिवृद्धि गर्ने योजना तथा नीतिहरू, त्यसको असर र प्रभावकारीताको मूल्यांकन गर्नलाई रोक्दछ ।
- ४५. समिति सुझाव दिन्छ कि राज्य पक्षले लिङ्ग, लैङ्गिकता, उमेर, जातीयता, जात, वैवाहिक हैसियत, अपांगता र पेशाका आधारमा खण्डीकृत तथ्यांक संकलन गर्न, यस्तो तथ्यांक सबै राज्यको नीति र कार्यक्रमहरू माध्यम अनिवार्य रूपमा संकलन गर्नका लागि जनगणना ऐन शिघ्र संशोधन गर्ने ।

महासन्धिको धारा २० (१) संशोधन गर्ने

- ४६. समिति राज्य पक्षलाई जतिसक्दो चाँडो महासन्धिको ईच्छाधीन आलेख अनुमोदन गर्न र समितिसँगको बैठकको समय सम्बन्धमा महासन्धिको धारा २०(१) को संशोधनलाई स्वीकार गर्न प्रोत्साहित गर्दछ ।

बेईजिङ्ग घोषणापत्र र कार्ययोजना मञ्च

४७. समिति राज्य पक्षले महासन्धिको प्रावधानहरू लागू गर्ने आफ्नो प्रयत्नहरूमा बेईजिङ्ग घोषणापत्र र कार्ययोजना मञ्चको उपयोग गर्न आह्वान गर्दछ ।

प्रचार प्रसार

४८. समिति राज्य पक्षलाई वर्तमान निष्कर्ष सुझावलाई सबै तहका (राष्ट्रिय, क्षेत्रीय, स्थानीय) सम्बन्धीत राज्य संस्थाहरू, खासगरी सरकार, मन्त्रालयहरू, संघीय संसद र न्यायपालिकालाई यसको पूर्ण कार्यान्वयन गर्न योग्य बनाउन राज्य पक्षको सरकारी कामकाजको भाषा (हरू) मा समयमै प्रचार प्रसार सुनिश्चित गर्न अनुरोध गर्दछ ।

प्राविधिक सहयोग

४९. समिति सुझाव दिन्छ कि राज्य पक्षले महासन्धिको कार्यान्वयनलाई यसको विकास प्रयत्नसँग जोड्ने र यस सम्बन्धमा आफूले क्षेत्रीय वा अन्तर्राष्ट्रिय प्राविधिक सहयोग लिने ।

अन्य सन्धिहरूको अनुमोदन

५०. समिति यो टिपोट गर्दछ कि राज्य पक्षले नौवटा मुख्य अन्तर्राष्ट्रिय मानव अधिकारका दस्तावेजहरूमा⁵³ यदि कर्तव्यपरायण भएमा महिलाहरूले जीवनका सबै पक्षहरूमा आफ्नो मानव अधिकार तथा आधारभूत स्वतन्त्रता उपभोग गर्न अभिवृद्धि गर्नेछ । त्यसकारण समितिले राज्य पक्षलाई सबै आप्रवासी कामदारहरू र उनीहरूको परिवारका सदस्यहरूको अधिकार संरक्षण गर्ने अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धि र जबरजस्ती बेपत्ता पारिएका व्यक्तिहरूको संरक्षणको लागि अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धि, जुन यो अझै पक्ष भएको छैन, लाई अनुमोदन गर्न प्रोत्साहित गर्दछ ।

53 आर्थिक, सामाजिक तथा साँस्कृतिक अधिकार सम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिज्ञापत्र; नागरिक तथा राजनीतिक अधिकार सम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिज्ञापत्र; सबै किसिमका जातीय (नश्लीय) भेदभाव उन्मूलन गर्ने सम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धि; महिला विरुद्ध हुने सबै प्रकारको भेदभाव उन्मूलन सम्बन्धी महासन्धि; यातना तथा अन्य क्रूर, अमानवीय वा अपमानजनक व्यवहार वा दण्ड विरुद्धको महासन्धि; बाल अधिकार सम्बन्धी महासन्धि; सबै आप्रवासी कामदारहरू र उनीहरूको परिवारका सदस्यहरूको अधिकार संरक्षण गर्ने अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धि; जबरजस्ती बेपत्ता पारिएका व्यक्तिहरूको संरक्षणको लागि अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धि; र अपांगता भएका व्यक्तिहरूको अधिकार सम्बन्धी महासन्धि ।

निष्कर्ष सुभावाको अनुगमन

५१. समिति राज्य पक्षले माथि उल्लिखित अनुच्छेदहरू ३१ (क) र (ख) का साथै ४३ (ख) र (ग) मा भएका सुभावहरूको कार्यान्वयनका सम्बन्धमा चालिएका कदमहरूका बारेमा लिखित जानकारी दुई वर्षभित्र प्रदान गर्न अनुरोध गर्दछ ।

अर्को प्रतिवेदनको तयारी

५२. समिति राज्य पक्षलाई यसको सातौं आवधिक प्रतिवेदन १४ मंसीर २०७९ सम्ममा बुझाउन अनुरोध गर्दछ । प्रतिवेदन समयमै बुझाउन पर्नेछ र यो बुझाउँदासम्मको सम्पूर्ण समयावधिलाई समेट्नु पर्दछ ।

५३. समिति राज्य पक्षलाई साभ्ना मूल दस्तावेज र सन्धि-विशेष दस्तावेजहरू (हेर्नुहोस् HRI/GEN/2/Rev.6, chap. I) लगायत अन्तर्राष्ट्रिय मानव अधिकार सन्धिहरू अन्तर्गत समन्वयात्मक निर्देशिकालाई अनुशरण गर्न अनुरोध गर्दछ ।

